విషయసూచినీ.

పుటః.	పఙ్క్తిః.	స్ఖలితం.	శోధితమ్.
౨	౨౦	జగజ్జనాది	జగజ్జన్మాది
౩	౧౫	పరబహ్మ	పరబ్రహ్మ
౪	౨౦	తత్వాద్వైలక్షణ్య[మ్	తత్వవైలక్షణ్యమ్
౬	౧౨	స్తత్పూర్వ్య	స్తత్పూస్వ్య
౯	౧౯	చ।	చ్చ।
౧౪	౧౨	ఎవకారేణ	ఏవకారేణ
౧౫	౩	మహ్యంవ	మహ్యం న
౧౬	౩	తద్వాఖ్యా	తద్వ్యాఖ్యా
౧౭	౧	౩ శ్లో	౪ శ్లో
౨౧	౧౯	అవాన్తరవ	అవాన్తరప
౨౫	౧౭	“చిన్తయన్త్యం” ఇత్యత్ర	చిన్తయన్త్యాదిషు
౨౭	౨౨	స్ఫోట్యం	స్ఫాట్యం
౩౨	౧౬	ఆచార్యపూర్తిం	ఆచార్యత్వపూర్తిం
,,	౧౯	అస్య	ఈశానాం జగతామితి. అస్య
౪౫	౧౪	తేతి చరమం	తే తు చరమం

ముద్రణభూమికా.

ప్రాచీనాచార్యశ్రీసూక్తికోశానాం మార్గణే క్రియమాణే దైవాదయాం వ్యాఖ్యాగ్రన్థః, గ్రన్థకారశిష్యస్య శ్రీనివాసాచార్యస్య అన్వవాయిషు అన్యతమస్య మణికర్ణికోపాభిజ్ఞానస్య ఐయ్యనై యాంగార్ ఇతి వ్యవహ్రియమాణస్య శ్రీనివాసాచార్యస్య గృహే గోచరీభూతః.

తతస్సముపలబ్ధస్య సర్వతః ప్రకాశ్యమానస్య లలితగంభీరగుంభనాం మూలప్రబన్ధనిగూఢాశయపరిష్కారవిశదతరవిస్ఫారణాం శైలీం పరిశీలయతాం యత్సత్యం అమృతరసనిష్యన్దేనేవ సమాప్లుతమాసీన్మానసమ్.

అథ తేషాముత్కణ్ఠాం నిశామ్య కృతోఽపి ముద్రణాయ ప్రయత్నః ఏకమాతృకతయా అన్తరాన్తరా లేఖకప్రమాదదన్తురితతయా చ సప్రతిబన్ధ ఇవ కాంశ్చిద్దివసానాసీత్.

తతః మహీసురనగరమధితిష్ఠతాం మాధవపురాభిజనానాం శ్రీమద్వేదమార్గప్రతిష్ఠాపనాచార్యేత్యాది బిరుదాంకితానామ్ శ్రీనివాసాచార్యాణామ్ ఉపకణ్ఠవర్తినః మాతృకాన్తరస్య లాభాత్ కృతే సంవాదే ప్రాయస్సమీకృతే గ్రన్థే సముచ్ఛ్వసితమివ హృదయేన.

తతశ్చ సముచితధనాధిగమసాధ్యం ఉద్దిష్టం నిర్వోఢుం కృతానుయోగః గ్రన్థకారశిష్యశ్రీనివాసాచార్యవంశసంభవః రామానుజపురాభిజనః శ్రీమాన్ నరసింహాచార్యనా

మా మమ సుహృత్తమః ఆమ్రేడిత తత్ప్రచారణోత్కలికః అభ్యుపపత్త్యా ప్రయత్నమేనం అభిసముత్తంభయతి స్మ. తదేవం నిరూఢావలంబనః యథామతి పరిష్కృత్య ముద్రణేన నిరవర్తయమ్.

ప్రసక్తే చ ముద్రణే ఆకారపత్రికాస్ఖలితసంస్కారే పఙ్క్తిన్యాసశక్తికాపరిష్కారాదౌ చ మార్గమాదర్శయ శ్రీమాన్ అనన్దాన్ పిళ్ళై శ్రీనివాసాచార్యనామా సహృదయస్సయూథ్యశ్చ మమ ప్రస్తుతం సముద్ద్యోతయతి స్మ.

మదరాస్ చెన్నపత్తన నివాసినౌ ఆనన్ద ముద్రాలయాధిపతీ శ్రీమన్తౌ తిరువేఙ్గడత్తాన్ శ్రేష్ఠీ రఙ్గనాథశ్రేష్ఠీ ఇతి సమాఖ్యావన్తౌ సుగృహీతనామానౌ భ్రాతరౌ సులభేన ముద్రణశుల్కేన రమణీయయా ముద్రయా చ పర్యచస్కరతామ్.

అభ్యర్థయే తదిహ పూర్వగురుప్రణీత
గ్రన్థప్రచార కృతసాహ్యభరా మహాన్తః।
తీర్థేన కామమమునా భువి సంలభేరన్
భవ్యాత్మనామచలితాం హృదయే ప్రతిష్ఠామ్॥

సత్సంస్కృతద్రమిడవాక్సమణిప్రవాలా
మాలేవ యా సుమనసాం హృదయఙ్గమశ్రీః।
శ్రీ శ్రీనివాసగురుణా వివృతిః కృతాఽష్ట
శ్లోక్యాః ప్రకాశమచిరాయ లభేత సాఽపి॥

సవ్యాఖ్యా అష్టశ్లోకీ.

శ్రీపరాశరభట్టార్య శ్శ్రీరఙ్గేశపురోహితః ।
శ్రీవత్సాఙ్కసుత శ్శ్రీమాన్ శ్రేయసే మేఽస్తు భూయసే ॥

అయం గ్రన్థః భాగద్వయాత్మకః. తత్ర ఆద్యః కారికారూపః మూలగ్రన్థః అపరస్తద్వివరణరూపః వ్యాఖ్యాగ్రన్థః.

మూలభూతాస్తు అష్టౌ శ్లోకాః స్వరూపోపాయపురుషార్థప్రతిపాదకం రహస్యత్రయం వివృణ్వతే.

రహస్యత్రయం చ మూలమన్త్రః మన్త్రరత్నం చరమశ్లోక ఇతి.

ఏషు ఆద్యః సర్వశాస్త్రసారభూతః అష్టాక్షరాఖ్యః భగవతా నారాయణేన స్వాంశభూతాయ నరాయ హిమవతి బదరికాశ్రమే ఉపదిష్టః

ద్వితీయం తు కఠవల్లీప్రసిద్ధం ద్వయాభిధానం తేనైవ భగవతా విష్ణులోకే స్వమహిష్యై లక్ష్మ్యై ప్రకాశితమ్.

చరమస్తు తేనైవ భగవతా పరమకారుణికేన వసుదేవగృహేఽవతీర్య సకలమనుజనయనవిషయతాం గతేన సముద్దిధీర్షతా లోకం అతివిమలజ్ఞానాలోకదాయినా రథినమర్జునం సారథిమాత్మానం చ లోకసాక్షికం కుర్వతా లోకనాథేన యుద్ధరఙ్గే రథోత్సఙ్గే అర్జునాయ సముపదిష్టః గీతాసారభూతచరమోపాయనిర్ణాయకః చరమశ్లోకః.

ఏవమత్ర ఆద్యైశ్చతుర్భిః శ్లోకైః మూలమన్త్రః, అనన్తరాభ్యాం మన్త్రరత్నం, చరమాభ్యాం చరమశ్లోకః, వివ్రియత ఇతి వివేకః.

యద్యపి భగవన్నాథమునిమిశ్రశ్రీయామునాచార్యప్రభృతీనాం ప్రబన్ధాస్సర్వేఽపి రహస్యత్రయవివరణరూపా ఏవ ప్రథన్తే. ప్రత్యుత ప్రతీకగ్రహణేన రహస్యత్రయాక్షరవివరణప్రవృత్తేషు ప్రబన్ధేషు ఇయమేవాష్టశ్లోకీ ఇదమ్ప్రథమోపక్రమా ఇతి సంప్రదాయాధ్యుపదేశస్య మహాన్ సంప్రసాదభూమా.

సర్వత్ర ప్రసిద్ధోపదేశేఽపి అస్యాః అష్టశ్లోక్యాః తన్నిబన్ధుః భగవతః శ్రీపరాశరభట్టారకస్య చ వైభవే ప్రస్తుతోపస్తవనాయ యుక్త ఏవ తత్ప్రస్తావః. తత్ర అష్టశ్లోక్యాః యావదపేక్షితం ప్రదర్శ్యత ఏవ. విస్తరతస్తు ప్రబన్ధం పరిశీలయతాం నాపరోక్షః ఇతి ప్రబన్ధకర్తురేవ కిఞ్చిత్ప్రదర్శ్యతే.

మూలగ్రన్థకారః.

అస్యా అష్టశ్లోక్యాః కర్తా తత్రభవాన్ పరాశరాపరనామా శ్రీరఙ్గనాథభట్టారకః.

యద్యప్యస్యామష్టశ్లోక్యాం గ్రన్థకర్తుర్నామ న సముపాత్తమస్తి, తథాఽపి ఇమామష్టశ్లోకీం ప్రమాణతయా సఙ్గృహ్ణానైః స్వేషు స్వేషు ప్రబన్ధేషు వ్యాచక్షాణైశ్చ తదనన్తరైః ఏతదవధికైః ఆచార్యైః తదీయత్వేన సమామ్నానాత్, పారాయణికైశ్చ తన్నమస్కారపూర్వకం

అధ్యయనాత్, ఉత్తరోత్తరమధ్యాపనాచ్చ స ఏవ గ్రన్థకార ఇతి నిష్కణ్టకః పన్థాః.

అస్య తు జనకః తత్రభవాన్ శ్రీపరాశరాపరనామా శ్రీవత్సాఙ్కమిశ్రః. జననీ చ శ్రీగోదాదేవీ. పితామహః శ్రీరామమిశ్రాపరనామా దామోదరాచార్యః. పఞ్చసంస్కారప్రదః శ్రీగోవిన్దగురుః. పరమాచార్యశ్చ భగవాన్ శ్రీరామానుజమునిః. * అభిజనభూమిః కాఞ్చీనగర్యాః ఉత్తరాపరస్యాం దిశి ఏకయోజనాన్తరే కూరనామా అగ్రహారః.

భగవాన్ శ్రీవత్సాఙ్కమిశ్రస్తు భగవతో రామానుజమునేః చరణకమలోపసత్త్యా లబ్ధాత్మబోధః తేనైవ సాకం శ్రీరఙ్గక్షేత్రమధిగతః శ్రీరఙ్గనాథస్య దివ్యాజ్ఞయా లబ్ధపరాశరాపరనామధేయః తత్రైవ న్యవాత్సీత్.

అథ కాలేన భగవతః శ్రీరఙ్గరాజస్య ప్రసాదాత్ ద్వౌ కుమారౌ మనోజవసౌ అలభత. తత్ర ఆద్యం తస్యైవ

---

* యదాహ స ఏవ శ్రీసహస్రనామస్తోత్రభాష్యే.

శ్లో॥ వన్దే గోవిన్దతాతౌ మునిమథ మనవై లక్ష్మణార్యం మహాన్తం ధ్యాయేయం యామునార్యం మమ హృది తనవై రామమేవాభియాయామ్। పద్మాక్షం ప్రేక్షిషీయ ప్రథమమపి మునిం నాథమీడే శఠారిం స్తౌమి ప్రేక్షేయ లక్ష్మీం శరణమశరణశ్శ్రీధరం సంశ్రయేఽహం॥

జాతో లక్ష్మణమిశ్రసంశ్రయధనాత్ శ్రీవత్సచిహ్నాద్వృషేః
భూయో భట్టపరాశరేతి గదితశ్శ్రీరఙ్గభర్త్రా స్వయమ్ ।
శ్రీశ్రీరఙ్గపతిప్రసాదకృపయా శ్రీరఙ్గనాథాహ్వయ
శ్శ్రీరఙ్గేశ్వరకారితో వివృణుతే నామ్నాం సహస్రం హరేః॥ ఇతి

భగవతః అభిధేయేన శ్రీరఙ్గనాథ ఇతి, అన్యం స్వపితుర్నామ్నా శ్రీరామమిశ్ర ఇతి, చ సమాజుహావ.

స తు శ్రీరఙ్గనాథభట్టారకః సౌఖశాయనికేన భగవతా రామానుజమునినా అన్వహం క్రియమాణయోగక్షేమః ఆవైజననాత్ భగవత ఏవ మన్దిరే విహితవసతిః అర్చాసమాధిముపసేదుషాఽపి భగవతా శ్రీరఙ్గనాథేన సాకూల్లప్త్యా చ † సాంస్పర్శికాభ్యవహారికాద్యైరుపచారైః అనిరుద్ధపోషం పుపుషే.

అథానుష్ఠీయమానేషు ద్విజన్మసంస్కారేషు కృతే చ సావిత్రీపరిగ్రహే సుప్తప్రబోధన్యాయేన స్వతః ప్రతిభాసమానాసు సర్వాసు విద్యాసు, అస్ఖలితసకలరహస్యార్థవిస్ఫారణవిచక్షణే అస్మిన్ సమేధమానే జాతుచిత్ ప్రతన్యమానే అభిషేకమహోత్సవే జలార్ద్రధవలాంశుకావచ్ఛన్నవక్షసి మాలాం వైజయన్తీమేకామేవ బిభ్రాణే సన్తిష్ఠమానే భగవతి శ్రీరఙ్గనాథే సేవాసన్నిహితః భగవాన్ రామానుజమునిః తమేనం శ్రీరఙ్గనాథభట్టారకం అనుగృహ్ణన్ భగవతస్తదాత్వోపశ్లోకనాయ అన్వశాత్ .

తదా అయం ఏవం భగవన్తముపశ్లోకయామాస.

---

† యత్స ఏవాహ-శ్రీరఙ్గరాజస్తవే పూర్వశతకే.

కిన్తు ప్రపత్తిబలతారిత విష్ణుమాయా
మద్వంశ్యరాజకులదుర్లలితం కిలేదమ్।
శ్రీరఙ్గరాజ కమలాపదలాలితత్వం
మద్వాఽపరాధ్యతి మమ స్తుతిసాహసేఽస్మిన్ ॥ ఇతి.

శ్లో. త్వం మేఽహం మే కుత స్తత్తదపి తవ కుతో వేద మూలప్రమాణాత్ । ఏతచ్చానాదిసిద్ధాదనుభవవిభవాత్తర్హి సాక్రోశ ఏవ క్వాక్రోశః కస్య గీతాదిషు మమ విదితః కోఽత్ర సాక్షీ సుధీస్స్యాత్ । హన్త త్వత్పక్షపాతీ స ఇతి నృకలహే మృగ్యమధ్యస్థవత్త్వమ్ ॥ ఇతి.

అశేషాశాపూర్తిమ్ విదధతమనేకైస్స్వవిభవైః
ప్రసిద్ధం కల్యాణం ప్రకటతరపీతాంబరరుచిమ్।
కృతిస్వాస్థ్యోత్సేధాన్నిఖిలసుమనఃప్రీతిజననం
భవన్తం మన్యేఽహం సురశిఖరిణం రఙ్గనృపతే॥

ఇతి చ.*

అథచ ప్రీయమాణాత్ భగవతః శ్రీరఙ్గరాజాత్ సాక్షిణి భగవతి రామానుజే మునౌ పరాశర ఇతి వైపశ్చితీమభిఖ్యాం 1 ఊనషోడశవర్ష ఏవాయమలభత.

తదేవం కలాభిస్సర్వతః పరిపూర్ణః ఆశాః ప్రసాధయన్నన్వహం సమేధమానః బహూన్ ప్రబన్ధాన్ నిబబన్ధ.

తేషు అధునావధి జ్ఞాతాః

శ్రీసహస్రనామస్తోత్రభాష్యమ్
శ్రీరఙ్గరాజస్తవః
శ్రీగుణరత్నకోశః
అఖణ్డాఖణ్డనమ్
అష్టశ్లోకీ క్రియాదీపః ఇతి.

---

* ఇత్యాదికాః ముక్తకాః అసంఖ్యాతాస్సముపలభ్యన్తే.

1 జాతో లక్ష్మణమిశ్రసంశ్రయధనాత్ - ఇతి ప్రాగుదాహృతం పద్యమ్.

ఏతచ్చరణకమలసమాశ్రయిషు తత్రభవాన్ సకలశాస్త్రపారావారపారదృశ్వా వేదాన్తిమునిః 1 ప్రధానతమశ్శిష్యః.

యశ్చ ద్రమిడోపనిషద్వ్యాఖ్యా భాష్యకృతో శ్రీకృష్ణపాదయోః 2 గురోః కలివైరిదాసాపరనామ్నః లోకాచార్యస్య 3 ఆచార్య ఆసీత్ ఇతి.

తస్యైతస్య శ్రీపరాశరభట్టారకస్య సమయసీమా తు శాలివాహనశకే దశమశతకస్య ఉత్తరార్ధాన్త్యభాగాత్ ఏకాదశశతకోత్తరార్ధే కియన్తంచిత్కాలమవగాహతే.

యత ఏతదవగమ్యతే. యత్ భగవతో రామానుజమునేః యాదవగిరిగమనసమయాత్ (౧౦౨౦)తమాత్ శకవత్సరాత్ పూర్వమేవ కృతావతారః శ్రీరామానుజమునేరవతారస్య ఉదీచ్యాస్సీమ్నః (౧౦౪౯) తమాత్ శకకాలాదనన్తరం యాదవశైలముపగత్య అనుష్ఠితయదుశైలదీపమఙ్గలాశాసనః తుఙ్గాభద్రే నద్యా అన్తరా స్థితే మెడెహళ్ళి ఇతి ప్రఖ్యాతే పురే నివసన్తం వేదాన్తిత్రిపథితం విద్వద్వతంసం సుదూరవాదావదాతహృదయం స్వచరణ కమలయుగలముపసేదివాంసం అనుజగ్రాహేతి.*

---

1 నఞ్జీయర్.

2 పెరియవాచ్చాన్ పిళ్ళై, వడక్కుత్తిరువీధిప్పిళ్ళై.

3 నమ్పిళ్ళై.

* శ్రీపరాశరభట్టారకస్య అపదానసమయాదివిశేషాః సప్రపఞ్చం సోపపత్తి చ అనన్తార్యకులావతంసశ్రీనివాసాచార్యవిరచితాయాః మణి

శ్రీమల్లక్ష్మణయోగీన్ద్ర వాధూలవరదార్యయోః ।
కృపానుపాత్రం వేదాన్తి రామానుజమునిం భజే ॥

—✣—

వ్యాఖ్యాకారః.

తత్ర భవాన్ వేదాన్త్యపరనామా రామానుజమునిః.

యశ్చ భగవతః వరవరమునేః లబ్ధాత్మబోధస్య 'కన్దాడై' ఇత్యభిజనజుషః 'అణ్ణన్' ఇతి ప్రసిద్ధస్య వరదనారాయణ గురోః పౌత్రస్య వరదగురోః శిష్య ఆసీత్.

యస్య చ వేదాన్తఘణ్టాపథే నిష్ప్రతిద్వన్ద్వ సఞ్చారస్య బహుప్రబన్ధనిబన్ధనిర్బన్ధసమిన్ధానమేధామహోధామ్నః "వేదాన్తీ" ఇతి వైపశ్చితీ సమాఖ్యా పూర్వాచార్యకృపాసమధిగతా. †

యశ్చ బహ్వృచః లోహితగోత్రః అశ్వలాయనసూత్రశ్చేతి విజ్ఞాయతే.

అనన్తార్యకులావతంసః శ్రీనివాసాచార్యః ప్రధానతమః శిష్యః.

అయం గృహస్థాశ్రమమాభూషయన్ నిఖిలశాస్త్రనిష్ణాతమతిః సఞ్జాతయోః కుమారయోః వైరాగ్యాతిరేకాత్

ప్రవాలమయ్యాః అష్టశ్లోకీవ్యాఖ్యాయాః ప్రారమ్భే నిరూపితా ఇతి తత ఏవావగన్తవ్యాః.

† యదాహ అస్యైవ శిష్యః శ్రీనివాసాచార్యః మణిప్రవాలమయ్యామష్టశ్లోకీ వ్యాఖ్యాయాం—యథా ... "శ్రీమచ్చారియతివర దివ్యాజ్ఞాలబ్ధబోధయవేదాన్తకత్వపదనిర్వాహకరాయ్, అస్మదాచార్య రాన జీయరుమ్" ఇత్యాది.

సర్వం సంన్యస్య పారివ్రాజ్యం బిభ్రత్ శ్రీమతి యాదవ గిరౌ శ్రీ యతిరాజమఠే ఆచార్యపదమధ్యతిష్ఠత్.

యస్య మఠస్య ఏవం అపదానమాఘోష్యతే.

భగవాన్ హి శ్రీరామానుజమునిః కలౌ అతీతేషు (४०६६)వర్షేషు శాలివాహశకే (९३९)తమే పిఙ్గలవత్సరే అవతారేణ భూమిమిమాం అనుజగ్రాహ. అథచ భగవతః శ్రీయామునమునేః ప్రసాదాత్ అధిగతపరావరతత్త్వయాథాత్మ్యః అనుగృహీతపరమహంసాశ్రమః శ్రీరఙ్గనాథముపసేవమానః కృతవేదాన్తభాష్యః కావేర్యా పరిపూతాన్తరం హొయ్ శళాభిధానం కర్ణాటమణ్డలం అభిపేదే.

తత్ర చ పాదానతేన విష్ణువర్ధననామ్నా తద్దేశాధిపతినా కృతసాహ్యః శ్రీయాదవగిరిముపగమ్య చిరాత్ అన్యైరవిదితపూర్వం వల్మీకనిమగ్నం భగవన్తం నారాయణమవేత్య ఉత్ఖాయ వల్మీకం శాలివాహశకే (१०२०) తమే బహుధాన్యనామ్ని వర్షే మకరమాసే శుక్లపక్షే చతుర్దశ్యాం గురువాసరే పునర్వసునక్షత్రే స్వయం తస్య భగవతః నారాయణస్య శ్రీమన్తౌ చరణౌ అభ్యర్చయామాస.*

తతశ్చ నిత్యోత్సవాదీన్నిర్వర్తయన్ విమానమణ్డప గోపురప్రాకారాదీన్ ప్రవేశ్య ద్వాదశవత్సరాన్ తత్రైవ ఉవాస.

* ఇమమర్థమభిజ్ఞాపయన్ ప్రతివత్సరం మకరమాసే శుక్లపక్షే పునర్వసునక్షత్రే భగవతో నారాయణస్య స మహోత్సవః అద్యాపి అనుష్ఠీయతే.

అనుష్ఠితే చ సర్వస్మిన్ సంవిధానే భగవతః శ్రీరఙ్గనాథస్య దివ్యాజ్ఞయా శ్రీరఙ్గం ప్రతి ప్రయాస్యన్ యదుశైలనాథస్య శ్రీమతః నారాయణస్య సకలవిధకైఙ్కర్యాణాం అవిపర్యాసాయ తత్తత్పరిజనపరిచారికాపరిచరణ ప్రకారాణాం ఇదమిత్థన్త్వ ప్రతిపాదకం శాసనమనుశాస్య * తన్నిర్వహణాయ స్వచరణకమలసమాశ్రయిషు అన్యతమం దత్తతురీయాశ్రమం స్వేనేవ రూపాన్తరమాబిభ్రతా సహస్రశాఖతాం గతేన నిజాభిఖ్యాప్రకాశితయదుశైలేన అనాదినిధనేన బదరీతరుణా నిత్యసనాథే ప్రచ్ఛాయశీతలే మఠే నియుజ్య శ్రీరఙ్గం ప్రతి ప్రయాతః భగవన్తం శ్రీరఙ్గశాయినముపసేవమానః చిరాన్తరితస్వసన్దర్శనపరిక్లిష్టమనోరథస్య † శ్రీవత్సాఙ్కమిశ్రస్య అభీష్టమాపూరయన్ అవర్తత.

ఇతశ్చ ఆ చ రామానుజమునేః తస్మిన్ మఠే గృహీతతురీయాశ్రమాః గురవః ఉత్తరోత్తరం మర్యాదాం పరిపాలయన్త ఆసన్.

తదేవంవిధప్రతిష్ఠే మఠే స తు వేదాన్తిరామానుజమునిః ఆచార్యపదవీం అలఙ్కుర్వన్ తేషు తేషు సేవా

---

* ఇదం తు శాసనం తిరువల్లిక్కేణినగరే శ్రీయోగిపార్థసారథి ఐయంగార్ నామధేయైః ౧౮౧౭ తమే శకవర్షే ముద్రితమ్.

† యథా సున్దరబాహుస్తవే శ్రీవత్సాఙ్కమిశ్రవిరచితే.

విజ్ఞాపనాం వనగిరీశ్వర సత్యరూపా
మఙ్గీకురుష్వ కరుణార్ణవ మామకీనామ్।
శ్రీరఙ్గధామని యథా పురమేవ సోఽహం
రామానుజార్యవశగః పరివర్తిషీయ॥

విశేషేషు తాంస్తాన్ పరిజనాన్ నియమయన్ భగవతో యదుశైలనాథస్య దేవ్యాశ్శ్రియః భగవతో రామానుజమునేశ్చ కైఙ్కర్యం నిరుపప్లవం నిర్వర్తయన్ అవర్తత.‡

యతః సప్తదశః గృహీతతురీయాశ్రమః గురుః తస్మిన్నేవ మఠే ప్రాఞ్చం పన్థానమనురున్ధన్ అద్యాపి సమిన్ధే.

తేనానేన వేదాన్తిరామానుజమునినా బహవః ప్రబన్ధాః నిబద్ధాః ఇతి విజ్ఞాయతే.

తత్ర. అద్యావధి జ్ఞాతాః—

నిర్హేతుకత్వదీపికా
కైవల్యదీపికా
దివ్యసూరిప్రభావదీపికా
అష్టశ్లోకీవ్యాఖ్యా.

ఆద్యా ద్వౌ నాద్యాపి దృగ్గోచరీభవతః. ప్రాయః తన్నిర్మితేషు ప్రబన్ధేషు అనేకే దీపికాఖ్యయైవ ముక్తాలఙ్కార పరికరసమాధినా నిబద్ధా ఇతి వృద్ధాః

అత్ర తావత్ ప్రస్తుతవ్యాఖ్యానవిషయే కిఞ్చిద్విచార్యతే.

అస్యాః వ్యాఖ్యాయాః ఆదౌ అన్తే వా గ్రన్థకారస్య నామ నోల్లిఖితం నామ; ప్రత్యుత ఉభయోః కోట్యోః

‡ సర్వోఽప్యయమితిహాసః గురుపరమ్పరాదిగ్రన్థేభ్యః శ్రీభాష్యకారానుగృహీత యాదవాద్రినియమనపద్ధతేః, తత్రైవ యాదవగిరౌ శ్రీవరవరముని మన్దిరస్థ శిలాలేఖాత్, శ్రీనారాయణ దివ్యాలయ ద్వితీయావరణ భిత్తిసముల్లిఖితశిలాలేఖాభ్యాం, ప్రస్తుతమఠగురుపరమ్పరేతిహాసతశ్చ సప్రపఞ్చమధిగమ్యతే.

ఏకైకః శ్లోకో దృశ్యతే. యథా. ఆరమ్భే-

శ్రీమల్లక్ష్మణయోగీన్ద్రవాధూలవరదార్యయోః।

కృపాసుపాత్రం వేదాన్తి రామానుజమునిం భజే॥ ఇతి.

అన్తే-వాధూలశేషవంశేన్దు వరదానన్తసూరిణోః।

కిఙ్కరో వ్యాక్రియావ్యాజాదష్టశ్లోకీమబుధ్యత॥ ఇతి.

ఆద్యస్తు గ్రన్థకారశిష్యేణ కేన చిత్ కృతః. అన్త్యస్తు గ్రన్థకారేణైవ కృత ఇతి న వివాదః. ఇత్థంచ లక్ష్మణయోగీన్ద్రవాధూలవరదాచార్యానన్తసూరీణాం కిఙ్కర ఇమాం వ్యాఖ్యామాఖ్యదితి సంప్రతిపన్నం శ్లోకద్వయేన, స చ కిఙ్కరః ఆముష్యాయణ ఇతి ఆరమ్భలిఖితః శ్లోకః నిస్సంశయం వ్యాఖ్యాతి.

కిఞ్చ గ్రన్థకారస్య శిష్యేణ శ్రీనివాసాచార్యేణ విరచితాయాం మణిప్రవాలమయ్యాం అష్టశ్లోకీవ్యాఖ్యాయాం చ అస్య వేదాన్తిరామానుజమునేః నామోల్లేఖపురస్సరం బహుత్ర అస్మాత్ వ్యాఖ్యానాత్ బహూని వాక్యాని ఉదాత్తాని దృశ్యన్తే.

తేన ఈదృశవేదాన్తవిచారప్రవృత్తగ్రన్థారమ్భేషు తత్తద్గ్రన్థకారనామాద్యుల్లేఖకానాం తత్తదసాధారణశిష్యనిబద్ధానాం ఉపశ్లోకశ్లోకానాం, లేఖనస్య అవిగీతసంప్రదాయశిష్టానుష్ఠానసంప్రతిపత్త్యా ప్రామాణ్యస్య దురపహ్నవత్వాత్, గ్రన్థకారాన్తరోదాహరణకణ్ఠోక్త్యా చ నిర్దిష్టపూర్వయోః "వాధూలశేషవంశేన్దు" "శ్రీమల్లక్ష్మణయోగీన్ద్ర" ఇతి శ్లోకయోః ఏకార్థసామరస్యస్య ప్రామాణికతయా స ఏవ వేదాన్తిరామానుజమునిః అస్యాః అష్ట

శ్లోకీవ్యాఖ్యాయాః నిబన్ధేతి నిరవద్యమ్.

అస్య ఆచార్యాః త్రయ ఇతి విజ్ఞాయతే. తే తు శ్రీమల్లక్ష్మణయోగీన్ద్రాః, వాధూలవరదాచార్యాః, అనన్తాచార్యవంశ్యోఽనన్తాచార్యశ్చ, ఇతి.

ఏషు చరమః ఆముష్యాయణః ఇతి నిర్ధారయితుం శక్యతే న తావతా; యావతా సాధకం ప్రమాణాన్తరముపలభ్యతే. అన్యౌ తు సునిరూపణౌ భవతః.

యథా.

గ్రన్థకారస్య శిష్యాస్తు స్వాచార్యవంశమేవమధీయతే అనుసన్దధతే చ.

భగవాన్ హి రమ్యజామాతృమునిః కూటస్థ ఆచార్యః. తస్య శిష్యః వరదనారాయణగురుః. తస్య శ్రీనివాసాచార్యః తస్య వరదగురుః * తస్య లక్ష్మణయోగీన్ద్రాః తస్య వేదాన్తిరామానుజమునిః తస్య శ్రీనివాసాచార్యః. ఇత్యాది. యద్యప్యస్య వేదాన్తిరామానుజమునేః భగవద్వరవరమునితః తురీయః వరదగురుః పరమాచార్యః, ఏతచ్ఛిష్యః లక్ష్మణయోగీన్ద్రాః సాక్షాదాచార్యాశ్చ భవతః. తథాఽపి అయం వేదాన్తిమునిః నిర్దిష్టాత్ వరదగురోరపి రహస్యశాస్త్రాణ్యధ్యైష్టేతి అభ్యులిఖితుం శక్యతే †

* అయం వరదనారాయణగురోః పౌత్రః ప్రశిష్యశ్చ.

† అత్ర ప్రమాణం "శ్రీమల్లక్ష్మణయోగీన్ద్రవాధూలవరదార్యయోః । కృపాసుపాత్రం" ఇతి సమతయా. నిర్దేశః, "వాధూః శేషవంశేన్దువరదానన్తసూరిణోః. కిఙ్కరః" ఇతి విశిష్య నిర్దేశశ్చ.

వరదగురుస్తు శాలివాహశకే (౧౪౪౮) తమే పార్థివవర్షే దివ్యం ధామ జగామ ఇతి విజ్ఞాయతే *ఏతచ్ఛిష్యస్య లక్ష్మణయోగీన్ద్రస్య సమయః విశిష్య అనుక్తోపి పారిశేష్యాత్ వరదగురోః వేదాన్తిరామానుజమునేశ్చ అన్తరాలకాలే సంపద్యత ఇతి స్పష్టమేవ.

వేదాన్తిరామానుజమునేః శిష్యః శ్రీనివాసాచార్యః శకాబ్దే (౧౪౯౨)తమే కాలయుక్తిసంవత్సరే విజయనగరాధిపతేః సదాశివనామ్నః రాజ్ఞస్సకాశాత్ కర్ణాటమణ్డలే యాదవగిరేః ప్రాచ్యాం యోజనత్రయాన్తరే సం చన గ్రామం ‡ అగ్రహారం అలభత.

ఏతేన తస్య వేదాన్తిరామానుజమునేస్సమయసీమా తు (౧౪౪౮) తమశకకాలాత్ ప్రాక్తనేభ్యః కతిపయేభ్యో వర్షేభ్యః ఆరభ్య(౧౪౮౦) తమశకకాలపర్యన్తం కాంచ్యాం ద్వాత్సరానవగాహతి ఇతి న ఖలు న సంప్రత్యయస్సహృదయానాం పరీక్షకాణామ్.

---

* కాఞ్చీనగరే శ్రీకాఞ్చీభూషణ ముద్రాశాలాయాం ముద్రితాత్ శ్రీమద్వాధూలవరదనారాయణగురుపరమ్పరేతిహాసగ్రన్థాత్ అవధార్యతే.

† అయం అష్టశ్లోకీమణిప్రవాళవ్యాఖ్యాయాః కర్తా.

‡ యత్ర రామానుజపురనామ్నా ప్రతిసంస్కృతే వేదాన్తిరామానుజమునేః, గృహమేధిదశాసఞ్జాతయోః పుత్రయోస్సన్తతౌ, శిష్యస్య శ్రీనివాసాచార్యస్య సన్తతౌ చ సంభవాః ఏకాదశ్యాం ద్వాదశ్యాం చ పురుషభూమికాయాం వర్తమానాః పురుషాః సామ్ప్రతం దృశ్యన్తే.

అముమేవార్థం సముపబృంహయన్తౌ తస్యవేదాన్తి రామానుజమునేః విశిష్య కమపి సద్భావసమయం అప దానవిశేషాంశ్చ వ్యాచక్షాణౌ, శ్రీయాదవగిరౌ భగవతో నారాయణస్య మన్దిరాభ్యన్తరే ద్వితీయావరణభిత్తౌ సము ట్టంకితౌ పాషాణలేఖౌ జాగ్రతః.

తత్రాద్యః(౧౪౬౮) తమే క్రోధినామ్ని వత్సరే కార్తి కశుక్లద్వాదశ్యాం, అపర స్తదనన్తరే విశ్వావసువర్షే.

ఉభయోశ్చిగలితార్థస్తు నిర్దిష్టపూర్వే శ్రీయతిరాజమఠే గృహీత సంయమిభావస్య తస్య వేదాన్తి రామానుజమునే స్సన్నిధానం, శ్రీవరదనారాయణగురుపౌత్రవరదగురుశిష్య తాం, శ్రీయదుశైలనాథ సర్వవిధసేవాధురన్ధరతాం, తదా త్వే విజయనగరే సింహాసనమధిష్ఠాయ మహీంప్రశాసతా సదాశివనామ్నా మహారాజేన అనుమతాం అనితర సాధారణామభ్యర్హణాం చ అభిధత్తే.

ఏతేన తస్య వేదాన్తిరామానుజమునేః భగవద్వరవర మునితః చతురన్తరార్వాచీనత్వేన సాంప్రతికనిజపుత్రశిష్య సన్తతి పూరుషతః ద్వాదశాన్తర ప్రాచీనత్వేన చ, ప్రపఞ్చి తపూర్వయోః ఉపపత్త్యన్తరయోః పాషాణలేఖాదీనాంచ ఐకకణ్ఠ్యం సమఞ్జసమితి న ఖలు న సంప్రత్యయః హృదయ మవగాహతే సహృదయానామ్.

ఇదముక్తం భవతి.

భగవతో వరవరమునేశ్శిష్యస్య వరదనారాయణగురోః పౌత్రాత్ వరదగురోః తదన్తేవాసినో లక్ష్మణమునేః అనన్తా ర్యవంశ్యా దనన్తార్యతశ్చ సంలబ్ధాత్మబోధః బహుప్రబన్ధనిర్మా

తా తత్రభవాన్ వేదాన్తి రామానుజమునిః గృహీతతురీయాశ్రమః శ్రీయాదవగిరౌ శ్రీమతి యతిరాజమఠే **విహిత**వసతిః భగవ**తో** నారాయణస్య సర్వవిధాం కైఙ్కర్య ధురాముద్వహన్ అనన్తార్యకులావతంస శ్రీనివాసాచార్యాదీన్ శిష్యాన్ అనుగృహ్ణన్ శ్రీభగవద్రామానుజమునేః దివ్యాజ్ఞాం అనుసరన్ 'పఠిత్వా భాష్యం' ఇత్యాదికాన్ షడప్యర్థాననుతిష్ఠన్ శాలివాహశకే పఞ్చదశశత్యా మధ్యభాగే విశిష్య (౧౪౬౬) తమే క్రోధివర్షే తత్ప్రభృత్యనన్తరే విశ్వావసువర్షే చ సమేధ**మా**న స్సమృద్ధయతిస్మ శ్రీవైష్ణవ శ్రియమ్ ఇతి.

శ్రీమత్పరాశరగురూక్త మన్త్రయార్థ
శ్లోకాష్టకాశయపరిష్కృతి లబ్ధభూమ్నః ।
వేదాన్త్యుపాహ్వయజుషశ్శ్రితయాదవాద్రే
రామానుజస్య చరణౌ శరణం ప్రపద్యే॥

శ్రీయాదవాచలనివాసి నృసింహసూరి
పాదాబ్జవైభవసమేధిత ధీమహిమ్నా ।
ఆసూర్యనన్తకృతినా రచితోచితేయం
ప్రస్తావనాస్తు రుచయే సుహృదాం బుధానామ్॥

శ్రీమతే రామానుజాయనమః.

సవ్యాఖ్యా అష్టశ్లోకీ.

శ్రీమల్లక్ష్మణయోగీన్ద్ర వాధూలవరదార్యయోః ।
కృపా సుపాత్రం వేదాన్తి రామానుజమునిం భజే ॥

సకలశాస్త్రనిపుణాః శ్రీమద్భట్టాచార్యాః సర్వశాస్త్ర తాత్పర్యభూత రహస్యత్రయార్థం అఖిలచేతనోజ్జీవయిష యాశ్లోకాష్టకేన సఙ్గృహుః । తస్యార్థో యథాశ్రుతం యథాసమ్ప్రదాయం యథామతిచ ప్రకాశ్యతే.

అకారార్థో విష్ణుర్జగదుదయరక్షా ప్రలయకృ
న్మకారార్థో జీవస్తదుపకరణం వైష్ణవమిదమ్।
ఉకారోఽనన్యార్హం నియమయతి సమ్బన్ధమనయో
స్త్రయీసారస్త్ర్యాత్మా ప్రణవ ఇమమర్థం సమదిశత్ ॥ ౧

అకారార్థో విష్ణుః ఇత్యాది. ప్రథమం స్వరూపయాథాత్మ్యప్రతిపాదనపర మూలమన్త్రార్థః ప్రకాశ్యతే । మూలమన్త్రశ్చ పదత్రయాత్మకః । తత్ర ప్రథమపదభూతోఽపి ప్రణవః పదత్రయాత్మకః । ఏవం పదవిభాగమభిప్రేత్య ప్రణవే ప్రథమపద భూతాకారస్య అర్థమాహ అకారార్థో విష్ణుః ఇతి.

అత్ర అ-ఇత్యనేన "అ ఇతి బ్రహ్మ," "అ ఇతి భగవతో నారాయణస్య ప్రథమాభిధాన మభిదధతా కింనామ మఙ్గలం న కృతం" ఇత్యకారస్య బ్రహ్మవాచకత్వ ప్రసిద్ధేరక్షరాత్మకత్వేఽపి వాచకత్వశక్తిరస్తీతి వివక్షితం। అకార ఇత్యనేన అకారః ఉకారః మకారః ఇతి, "అకారం చాప్యుకారం చ మకారం చ" ఇత్యక్షరాత్మనైవ పదత్వాభిధానాత్ తద్వివక్షితమ్.

అకారార్థో విష్ణుః ఇత్యనేన "అకారో వై విష్ణుః" "అకారో విష్ణువాచకః", "అక్షరాణామకారోఽస్మి" ఇత్యాది ప్రసిద్ధిస్సూచ్యతే। అర్థశబ్దేన అభిధావృత్తిర్వివక్షితా; 'విష్ణువాచకః,' 'ప్రథమాభిధానం' ఇత్యుక్తేః। విష్ణుశబ్దోఽత్ర యోగరూఢః। రూఢ్యా దేవతాన్తరపరత్వవ్యావృత్తిః। అవయవశక్త్యా అస్య అవ్యాపకమన్త్రత్వవ్యావృత్తిః। అనన్తాశ్చ భగవన్మన్త్రాః, తే చ వ్యాపకా అవ్యాపకాశ్చేతి ద్వివిధాః। వ్యాపకాః వ్యాపకవస్తు ప్రతిపాదనపరాః। తదతిరిక్తా అవ్యాపకా ఇతి విభాగః। ఏవం అకారస్య ప్రయోగప్రాచుర్యేణ విష్ణుపరత్వముక్తమ్.

అథ అవయవశక్త్యా తల్లక్షణమాహ జగదుదయ రక్షా ప్రలయకృత్ ఇతి। జగజ్జన్మాదికారణమేవ హి ప్రపత్తవ్యం। కథమస్య అకారస్య జగజ్జన్మాదికారణాభిధాయిత్వమ్? ఉచ్యతే-"సర్వేషాం తు స నామాని", "నామ

రూపం చ భూతానాం" ఇత్యాదిభిః లౌకికశబ్దానాం వేద
మూలత్వ మవగమ్యతే.

"ఆద్యం తు త్ర్యక్షరం బ్రహ్మ త్రయీ యత్ర ప్రతి
ష్ఠితా । స గుహ్యోఽన్యస్త్రివృద్వేదః" "ప్రణవాద్యా
స్తథా వేదాః ప్రణవే పర్యవస్థితాః", "వాఙ్మయం ప్రణ
వం సర్వం", "ఓఙ్కారప్రభవా వేదాః" ఇత్యాదిభి ర్వే
దానాం ప్రణవనిష్ఠత్వముచ్యతే । "తస్య ప్రకృతిలీనస్య"
ఇతి ప్రణవస్య స్వప్రకృతి భూతాకారలయ శ్శ్రూయతే ।
అతః "సమస్తశబ్దమూలత్వా దకారస్య స్వభావతః। సమ
స్తవాచ్యమూలత్వా ద్బ్రహ్మణోఽపి స్వభావతః । వాచ్య
వాచకసమ్బన్ధ స్తయోరర్థాత్ప్రతీయతే" ఇత్యుక్త ప్రకా
రేణ "సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీత్", "ఏకమేవాద్వితీ
యం", "ప్రకృతిశ్చ ప్రతిజ్ఞా దృష్టాన్తానుపరోధాత్" ఇత్యు
క్తనిఖిలజగదుత్పత్తిలయస్థానభూత పరబ్రహ్మప్రతిపాదకత్వం
యుక్తమ్। ఏవం అక్షరస్వాభావ్యాత్ ఉత్పత్తిహేతుత్వం
లయస్థానత్వం చోక్తమ్।వ్యుత్పత్త్యనుసారాత్ రక్షాభిధా
యిత్వం చ యుజ్యతే । "అవ-రక్షణే" ఇత్యస్మాద్ధాతోః
"అన్యేభ్యోఽపి దృశ్యతే" ఇతి కృతస్య కర్తరి క్విప్ప్రత్యయ
స్య అనుబన్ధలోపం కృత్వా "లోపో వ్యోర్వలి" ఇతి ధాతు
వకారస్య "వేరపృక్తస్య" ఇతి ప్రత్యయవకారస్య చ
లోపే కృతే, అ-ఇతిరూపసిద్ధేః । అతోఽనేన జగదుదయ
రక్షాప్రలయా ఉచ్యన్తే ఇతి । కృత్ ఇత్యనేన కర్తృవా

చకత్వసిద్ధనిమిత్తత్వముచ్యతే। ఉదయప్రలయశబ్దాభ్యామేవోపాదానత్వసిద్ధేః। ఉత్పత్తిస్థితిప్రలయకర్మణః నారశబ్దోక్తత్వాత్ అత్ర జగదిత్యుక్తమ్। ఉదయశబ్దేన నిత్య, నైమిత్తిక, ప్రాకృతరూపం సర్వవిధజన్మ అసఙ్కోచాద్వివక్షితమ్। ఏవం రక్షాప్రలయావపి ద్రష్టవ్యౌ। ఉదయశబ్దేన అసత్కార్యవాదనిరాసశ్చ। జగదుదయరక్షా ప్రలయకృత్త్వం వ్యాప్తిప్రయుక్తమితి విష్ణుశబ్దేనోక్తత్వాత్ నకారణత్వశఙ్కా తద్దోషప్రసక్తిః। అత్ర జగత్కారణత్వోక్త్యా స్వరూపనిరూపకభూత శ్రీసమ్బన్ధోऽపి అకారే అర్థసిద్ధ ఇతి సఙ్గృహీతః। "అహన్తా బ్రహ్మణస్తస్య సాహమస్మి సనాతనీ" ఇతి హ్యుక్తమ్।

ఏవమకారార్థముక్త్వా విభక్తిప్రతిపన్నశేషత్వాశ్రయప్రతిపాదక మకారార్థమాహ। మకారార్థో జీవః ఇతి। అత్రాప్యక్షరస్వాభావ్యం ధాతుస్వాభావ్యం చ వివక్షితం మకారార్థశబ్దయోః। పూర్వవ జ్జీవశబ్దోऽపి యోగరూఢః। అత్రాక్షరస్వాభావ్యం—"భూతాని చ కవర్గేణ" ఇత్యారభ్య "ఆత్మా తు స మకారేణ" ఇత్యుక్తపఞ్చవింశకప్రతిపాద్యత్వమ్। అనేన జీవతీతి జీవ ఇతి వ్యుత్పత్తిసిద్ధం స్వరూపవికారయుక్త చతుర్వింశతి తత్త్వవైలక్షణ్యం సిద్ధ్యతి। వ్యుత్పత్తిప్రకారేణ జీవశబ్దరూఢిసిద్ధమ్ చేతనత్వముచ్యతే। అయమేవ వ్యుత్పత్తిప్రకారః—"మన—జ్ఞానే" ఇతి ధాతోః

కర్తరి క్విప్ప్రత్యయే మన్యతేష్టిలోపం కృత్వా ప్రత్యయాంశస్య సర్వలోపేకృతే వ్యఞ్జనరూపత్వసిద్ధేరితి; జీవశబ్దో హి చేతనే రూఢః.

అథ మకారార్థసిద్ధార్థకథన పూర్వకం లుప్తచతుర్థ్యర్థమాహ తదుపకరణం వైష్ణవ మిదం ఇతి। అకారస్యతాదర్థ్యచతుర్థ్యేకవచనాన్తస్య "సుపాం సులుక్" ఇత్యాది సూత్రేణ లుప్తవిభక్తికత్వాత్, "ప్రత్యయలోపే ప్రత్యయలక్షణం" ఇతి న్యాయేన కార్యకరత్వాత్ విభక్త్యర్థకథనం యుక్తమ్। వైష్ణవం ఇత్యనేన తాదర్థ్యముచ్యతే। చతుర్థ్యేకవచనాన్తత్వం తు "బ్రహ్మణే త్వా మహస ఓమిత్యాత్మానం యుఞ్జీత" ఇత్యనుష్ఠేయార్థ ప్రకాశకమన్త్రే అకారార్థస్య "బ్రహ్మణే" ఇతి చతుర్థ్యన్తత్వేన ఉక్తత్వాత్, ఏతద్వివరణరూపస్య నారాయణపదస్య చతుర్థ్యన్తత్వాచ్చ యుజ్యతే। "క్షరాత్మానావీశతే", "ప్రధానక్షేత్రజ్ఞపతిః"ఇతి చేతనవదచేతనస్యాపి ఈశ్వరశేషత్వశ్రుతేః। భోగమోక్షభాక్త్వప్రాధాన్య యుక్తచేతనవాచినా అనేన మకారేణ అస్య భోగ్య భోగోపకరణాదిరూపేణ వర్తమానమచేతనద్రవ్యం చ సఙ్గృహ్యత ఇత్యభిప్రాయేణ తదుపకరణమిదం ఇత్యుక్తమ్। తదుపకరణమ్ వైష్ణవం ఇత్యుక్తే తస్య వైష్ణవత్వమర్థసిద్ధమ్;ఇదమితిప్రత్యక్షసిద్ధముపకరణముచ్యతే। వైష్ణవం ఇత్యనేన విష్ణుం ప్రతి శేషత్వముచ్యతే। వైష్ణవం ఇత్యత్ర విష్ణుశబ్దేన ప్రకృత జగ

త్కారణవిష్ణుపరామర్శాత్ శేషిత్వస్య అనవధికాతిశయత్వం సూచితమ్.

అథ ఉకారార్థ మాహ॥ "ఉకారోఽనన్యార్హం నియమయతిసమ్బన్ధమనయోః" ఇతి. అనయోః జీవేశ్వరయోః ఇత్యర్థః। అనయోః ఇతి ఇదంశబ్దేన శేష శేషిణోః వైలక్షణ్యం పరామృశ్యతే। సమ్బన్ధశబ్దేన వైష్ణవశబ్దోక్త శేష శేషిభావ ఉక్తః। సామాన్యనిర్దేశస్తు సమ్బన్ధస్యానవిధత్వద్యోతనార్థః। నియమయతి ఇత్యనేన ఉకారస్యావధారణార్థత్వం వివక్షితమ్। "భగవత ఏవాహమస్మి" ఇత్యత్ర ఉకారస్థానే అవధారణస్య ప్రయుక్తత్వాత్;

"తదేవాగ్నిస్తద్వాయుస్తత్సూర్యస్తదుచన్ద్రమాః" ఇతివత్, స్థానప్రమాణన్యాయేన అస్య అవధారణార్థత్వం యుక్తమ్। అస్యచ అన్యవ్యవచ్ఛేదపరత్వముక్తమ్ అనన్యార్హం ఇత్యనేన। అన్యశబ్దేన భగవద్వ్యతిరిక్తాస్సర్వే వివక్షితాః। ఏతచ్ఛేషత్వమన్యేషాం అర్హం న భవతి,

"దేవర్షిభూతాత్మనృణాం పితౄణాం న కిఙ్కరో నాయమృణీ చ రాజన్। సర్వాత్మనా యశ్శరణం శరణ్యం నారాయణం లోకగురుం ప్రపన్నః॥" ఇత్యుక్తేః.

ఏవమర్థస్వరూపముక్త్వా శబ్దస్వరూపమాహ-త్రయీసార ఇతి—

"భూరితి ఋగ్వేదాదజాయత। భువ ఇతి యజుర్వేదాత్। సువరితి సామవేదాత్। తాని శుక్రాణ్యభ్యతపత్।

తేభ్యోఽభితప్తేభ్యస్త్రయో వర్ణా అజాయన్త । అకార ఉకార మకార ఇతి । తానేకధా సమభర త్తదేతదోమితి। "అకారం చాప్యుకారంచ మకారంచ ప్రజాపతిః । వేదత్రయాన్నిరబృహద్భూర్భువస్స్వరితీతి చ" । ఇత్యాదిభి ర్వేదత్రయసారత్వం బహుశః ప్రతిపాద్యతే । తాన్యేకత్వేనేన అసంహితాకారేణ పదత్రయత్వం, సంహితాకారేణైకపదత్వంచ వివక్షితమ్।తదపి శ్రుత్యైవ ప్రతిపాదితమ్:—"తానేకధా సమభరత్", ఓమిత్యేకాక్షరమ్" ఇతి హి శ్రుతిః। ప్రణవశబ్దేన "ప్రణవో ధనుః" ఇత్యాదిశ్రుతిః స్మార్యతే । ఇషుషుర్థం ఆత్మనః భగవదనన్యార్హశేషత్వరూపమ్। అనేన రాజపురుషశబ్దవత్ శాబ్దప్రాధాన్యం జీవస్వరూప ఇతి సూచితమ్। పదదశత్ ఇత్యనేన విహితత్వం ద్యోత్యతే। "దిశ అతిసర్జనే" ఇతి హి ధాతుః। "ఓమిత్యాత్మానం యుఞ్జీత", "అప్రమత్తేన వేద్ధవ్యమ్" ఇతి హి విధీయతే । అతః భగవదనన్యార్హశేషత్వానుసన్ధానరూపప్రపదనం ఇహ సఙ్గ్రహేణ వివక్షిత మితి విభాగః॥ ౧॥

మన్త్రబ్రహ్మణి మధ్యమేన నమసా పుంసస్స్వరూపఙ్గతి
ర్గమ్యం శిక్షిత మీక్షితేన పురతః పశ్చాదపి స్థానతః।
స్వాతన్త్ర్యంనిజరక్షణంసముచితావృత్తిశ్చ నాన్యోచితా
తస్యైవేతి హరేర్వివిచ్య కథితం స్వస్యాపి నార్హం తతః॥ ౨॥

మన్త్రబ్రహ్మణి ఇత్యాది. మన్త్రశేషస్య ప్రణవవివరణత్వాత్,వివరణస్య చ, ఉక్తార్థవిశదీకారయుక్త్యార్థాన్తరబోధ

నరూపత్వాత్, ప్రణవోదిత స్వరూప శోధనేన ఉపాయ స్వరూపముచ్యతే నమసా ।

అత్ర మన్త్రశబ్దేన "మన్తారం త్రాయతే" ఇతి వ్యుత్పత్త్యా వాచ్యం వినాపి అనిష్టనివృత్తిపూర్వకేష్ట ప్రాప్తికరత్వంవాచకస్యైవ వివక్షితమ్। బ్రహ్మ శబ్దోఽత్ర మన్త్రపరః। అనేన స్వవాచ్యసామ్యం వివక్షితమ్। "మన్త్రనాథం గురుం మన్త్రం సమత్వేనానుభావయేత్" ఇతి హి స్మర్యతే। సోఽపీహ మన్తారం త్రాయతే। "మన్త్ర బ్రహ్మణి" ఇతి సప్తమ్యాః ప్రణవః నమసా ఇత్యుభయత్ర సమ్బన్ధః। ప్రథమం మన్త్రబ్రహ్మణి ఇత్యనుక్తిస్తు ప్రణవవ్యతిరేకేణాపి కార్యకరత్వవ్యఞ్జనాయ। "నమోనారాయణాయేతి మన్త్రస్సర్వార్థసాధకః" ఇతిస్మృతేః। మన్త్రబ్రహ్మశబ్దేన "నమోనారాయణాయేతి యో విద్యాద్బ్రహ్మ శాశ్వతమ్" ఇతివచనం స్మారితమ్। మధ్యమే ఇత్యేతత్ హేతుగర్భం పదమ్ । మధ్యస్థితత్వాత్ కాకాక్షిన్యాయేన పూర్వోత్తరసమ్బన్ధో యుజ్యత ఇతిభావః.

నమసా ఇతి నిర్దేశేన సముదాయాత్మనా ఉపాయప్రతిపాదనపరత్వం అస్య వ్యఞ్జితమ్ । "గచ్ఛధ్వమేనం శరణం శరణ్యం పురుషర్షభాః" ఇత్యుపదిష్టశరణాగత్యనుష్ఠానావసరే "ద్రౌపద్యా సహితాస్సర్వే నమశ్చక్రుర్జనార్దనమ్" ఇతి నమస్కారప్రయోగాత్, స్థానప్రమాణతః ప్రపదనవాచిత్వాన్నమసః.

పుంసః ఇత్యనేన నమసః పదభేదేన వ్యఞ్జనరూపమకారస్య షష్ఠ్యన్తత్వం వ్యజ్యతే। పుంస్ శబ్దేన-మకారప్రతిపాద్యస్య ఆత్మనః జ్ఞాతృత్వస్య హేయోపాదేయజ్ఞానమూలత్వేన, తద్ధానోపాదానచికీర్షాయాశ్చ కర్తృతానిబన్ధనత్వాత్, కర్తృత్వస్య "స్వతన్త్రః కర్తా" ఇత్యనుశాసనేన స్వాతన్త్ర్యరూపత్వాత్, కర్తృత్వనిబన్ధన స్వాతన్త్ర్యరూపస్య ఆత్మనః ప్రకృతం శేషత్వం సకలశాస్త్రవైయర్థ్యప్రసఙ్గాదయుక్తమ్ – ఇత్యాశఙ్కా సూచితా । స్వరూపశబ్దేన ప్రణవోదితం శేషత్వరూపం వివక్షితమ్। స్వం రూపం స్వరూపమ్, అసాధారణధర్మః । అనేన జ్ఞానాదేరపి అన్తరఙ్గతయా శేషత్వం నిరూపకమితి వ్యఞ్జితమ్.

గతిశబ్దేన నమశ్శబ్దప్రతిపాదితమ్ ఉపాయస్వరూపముచ్యతే। గమ్యం ప్రాప్యమ్ తృతీయపదోక్తం, కైఙ్కర్యరూపమ్। శిక్షితమ్ శోధితం ఇత్యర్థః। కథమ్? ఉచ్యతే—స్వరూపం తావత్ నమసా శిక్షితమ్। మః ఇతి షష్ఠ్యాః సమ్బన్ధసామాన్యవిషయత్వాత్ తాదర్థ్యపరత్వం తావదుక్తమ్, అకారస్య నారాయణపదస్య చ చతుర్థ్యన్తత్వాచ్చ। షష్ఠీనిర్దేశస్తు నివర్తనీయస్య విరోధివస్తునః మమతారూపత్వాత్ కృతః। "మమేతి ద్వ్యక్షరో మృత్యుః" ఇత్యాద్యుక్తేః। తత్ర మమత్వం ద్వివిధమ్। అహఙ్కార, మమకార, భేదాత్ । తత్ర "అహం మమ" ఇత్యహఙ్కారః । "ఇదం మమ" ఇతి మమకారః । అహఙ్కారశ్చ ద్వివిధః ।

దేహాత్మాభిమానరూపః స్వతన్త్రాత్మాభిమానరూపశ్చ। మమకారోఽపి ద్వివిధః। దేహాత్మాభిమానినో దేహానుబన్ధిభోగ్యభోగోపకరణాదివిషయః, తదతిరిక్తస్య పారలౌకికఫలతత్సాధనవిషయశ్చేతి। తత్ర దేహాత్మాభిమానరూపాహఙ్కారః, తదనుబన్ధివిషయమమత్వం చ ప్రణవే ప్రథమాన్తమకారేణ ఆత్మనో దేహాతిరిక్తత్వప్రతిపాదనాత్ నిరస్తమ్। స్వతన్త్రాత్మాభిమానరూపోఽహఙ్కారః, తదనుబన్ధిమమత్వం చ అత్ర నివర్త్యతే। "అహం న మమ" ఇతి స్వాతన్త్ర్యనివృత్తిరత్ర స్వరూపస్య శిక్షణమ్। లుప్తచతుర్థ్యా తాదర్థ్యే ప్రతిపాదితేఽపి ఉకారేణ అన్యశేషత్వనివృత్తేరుక్తత్వేన, అనన్యేష్వన్యతమభూతస్య స్వస్య స్వార్థతాయా అపి నిరస్తత్వేఽపి, మకారప్రతిపాదితజ్ఞాతృత్వ బలాయాతకర్తృత్వాభిభూతత్వాత్ స్వరూపశోధనం కర్తవ్యమ్.

"మః" ఇత్యనేన స్వస్య స్వార్థత్వమాశఙ్క్య "న" ఇత్యనేన తన్నిషిధ్యత ఇతి యోజనా। అతః స్వరూపం శిక్షితమ్। నిష్కృష్టాత్మస్వరూపస్య భగవత్పారార్థ్యం శ్రుతిస్మృతిభ్యామవగమ్యతే – "యస్యాస్మి న తమన్తరేమి," "దాసోఽహం వాసుదేవస్య," "పరవానస్మి కాకుత్స్థ," "అచ్యుతాహం తవాస్మి" ఇతి। అత్ర "పరాత్తు తచ్ఛ్రుతేః" ఇత్యాత్మనః కర్తృత్వస్య భగవదధీనత్వాత్ శాస్త్రవైయర్థ్యదోషోఽపి నాస్తి। ఉత్తరపదవక్ష్యమాణ భోగవిషయభోక్తృత్వరూపాహఙ్కారః, తదనుబన్ధిమమత్వ

నివృత్తిశ్చ, కాకాక్షిన్యాయేనోత్తరత్ర సమ్బద్ధేన నమసా ప్రతిపాద్యతే। నమశ్శబ్దనిర్వచనసముచ్చయే చైవనిరుక్తత్వాత్। "అహమపి న మమ భగవత ఏవాహమస్మి" ఇతి భగవదేకశేషత్వం అహమర్థస్య ప్రతిపాద్య,

"యాః కాశ్చన కృతయో మమ భవన్తి మమ మమ తా నాస్తి తాసు భగవత ఏవ తాః" ఇతి।

ఏవం గమ్యం శిక్షితమ్। ఏవమాత్మనః స్వామ్యం నివర్తయతా అనేన పదేన ప్రకృతం భగవత్పారతన్త్ర్యం స్థిరీకృతమ్। నమశ్శబ్దసముదాయాత్మకోపాయస్వరూపేఽపి స్వాతన్త్ర్య కర్తృత్వనిషేధేన గతిశ్చ శిక్షితా భవతి। అతః స్వరక్షణకర్తృత్వనివర్తనముఖేన అస్య భగవదేకరక్ష్యత్వప్రతిపాదనాత్ ఇష్టానిష్టప్రాప్తిపరిహారరూపం సర్వమపేక్షితం ఈశ్వరాయత్తమితి తస్యోపాయత్వం ద్యోత్యతే। తస్మాదాత్మనః జ్ఞాతృత్వబలాయాత కర్తృత్వనిబన్ధనస్వాతన్త్ర్యనివర్తన సిద్ధాత్యన్తపారతన్త్ర్యప్రయుక్తం అనన్యశరణత్వం చ ప్రతిపాదితమ్.

కథమేకస్యైవ పదస్య అర్థత్రయశిక్షణపరత్వం ఇత్యాశఙ్క్య ఆహ "ఈక్షితేన పురతః పశ్చాదపిస్థానతః" ఇతి। అత్ర పురతః ఇతి పదం ప్రణవపరమ్। పురతః ఈక్షితేన స్వరూపం శిక్షితమ్ ఇత్యన్వయస్వారస్యాత్ ; పశ్చాదితిపదం నారాయణపద పరమ్, ప్రాప్యపరత్వాత్తస్య। స్థానత ఇతి తు స్వస్థానపరం, నమస్సైవ గతేః ప్రతిపాదితత్వాత్। ఈక్షితశ

బ్దేన కాకాక్షిన్యాయో వ్యఞ్జితః।అతస్సంబన్ధేన ఇత్యనుక్తిః। స్వరూపం,గతిః,గమ్యం, ఇతి క్రమనిర్దేశః పదత్రయానుపూర్వీవివక్షయా, యథాక్రమం పదత్రయేణ స్వరూపోపాయపురుషార్థప్రతిపాదనవివక్షయా చ కృతః।పురతః, పశ్చాత్, స్థానతః, ఇతి వ్యుత్క్రమేణ నిర్దేశస్తు-స్వరూపప్రాప్యానురూపత్వాత్ ప్రాపకస్య తదుభయశోధనానన్తరం ఉపాయశోధనం కర్తవ్యం-ఇత్యభిప్రాయేణ కృతః.

తృతీయశిక్షా ఫలమాహ-స్వాతన్త్ర్యమిత్యాదినా। స్వాతన్త్ర్యం స్వాధీనత్వమ్। నిజరక్షణం స్వరక్షణం। సముచితావృత్తిశ్చ ఇతి స్వరూపానురూపవృత్తిరిత్యర్థః। వృత్తిశబ్దేన గుణానుభవజనిత ప్రీతికారితకైఙ్కర్యం వివక్షితమ్। తస్యైవ శేషత్వరూప స్వరూపానురూపత్వాత్ ।నాన్యోచితా ఇత్యనేన అయమర్థోఽప్యకార ఏవ సిద్ధ ఇతి వివక్షితమ్।అన్యశబ్దేన స్వపరావిభాగేన భగవద్వ్యతిరిక్తాస్సర్వేపి వివక్షితాః।అయం శాబ్దోఽర్థః। తస్యైవేత్యర్థః ।తస్యైవ, తస్యాపవేత్యర్థః । తస్యాశ్చ షష్ఠ్యాః సమ్బన్ధసామాన్యవిషయత్వాత్,అకారస్యనారాయణపదస్యచ చతుర్థ్యన్తత్వాచ్చ । షష్ఠీనిర్దేశస్త్వకారస్థచతుర్థ్యా మకారస్థషష్ఠ్యాశ్చ అర్థభేదో నాస్తీతి జ్ఞాపనార్థః ।తృతీయశ్లోకేన నమసోఽర్థానువాదే " అథ మహ్యం న " ఇతి హ్యుక్తమ్। "తస్యైవ" ఇత్యేవకారేణ అయోగవ్యవచ్ఛేదః క్రియతే। నాన్యోచితా ఇత్యనేన అన్యయోగవ్యవచ్ఛేదస్యోక్తత్వాత్ ।యద్వా-

అన్యయోగవ్యవచ్ఛేదపరః చోదితాశఙ్కానివృత్త్యర్థః ।నా
న్యోచితేత్యత్ర అన్యశబ్దేన స్వస్యాప్యన్తర్యామిత్వేఽనుపప
న్నః, తస్య జ్ఞాతృత్వబలాయాతకర్తృత్వేన పారార్థ్యాభా
వాదితి శఙ్కా అవధారణేన నిరస్తా, "పరాత్తుతచ్ఛ్రుతేః"
ఇత్యుక్తత్వాత్। స్వాతన్త్ర్యాదికం తస్యైవ అర్హం న తు
స్వస్య ఇతి హరి శబ్దాభిప్రాయః। హరతీతి హరిః, సర్వం
స ఏవ శేకరోతీత్యర్థః । ఇతి శబ్దేన ఉక్తార్థ పరామర్శః ।వివి
చ్య ఇత్యనేన మన్త్ర శేషస్య ప్రణవవివరణరూపత్వం వ్యఞ్జి
తమ్। కథితపదేన అభిధానం వివక్షితమ్ । న తు లక్షణా
దిభిః క్లేశేన నీతమిత్యర్థః । ప్రధానార్థముపసంహరతి । తత
స్స్వస్యాపినార్హం ఇతి । స్వాతన్త్ర్యాదికమితి శేషః । అపి
శబ్దేన స్వపరసాధారణ్యం నిరస్తమ్ ॥ ౨ ॥

అ॥ వ్యఞ్జనరూపస్య మకారస్య జ్ఞాతృస్వరూపవాచిత్వాత్,
"జ్ఞాతా చాహం జానామి" ఇత్యాదినా అహంశబ్దప్రయో
గాదాత్మనశ్చ అహమర్థత్వేన ప్రత్యేకం అహమితి గ్రహణ
యోగ్యత్వాత్, ఏకవచనస్య జాత్యభిప్రాయత్వేఽపి తన్ని
ర్దేశస్య స్వానుసన్ధానపరత్వజ్ఞాపనార్థత్వాత్, ప్రణవార్థా
నుష్ఠానప్రకాశకే "బ్రహ్మణే త్వా మహస ఓమిత్యాత్మానం
యుఞ్జీత" ఇతి మన్త్రే "త్వా" ఇతి స్వాత్మన ఉక్తత్వాత్,
అస్య ప్రపదనాకారత్వేన "ముముక్షుర్వై శరణమహం
ప్రపద్యే" ఇతి ప్రక్రియయా స్వానుష్ఠానరూపత్వస్య అవ
శ్యం భావిత్వాత్, మన్త్రరత్నేఽపి "ప్రపద్యే" ఇత్యుక్తే

మనిర్దేశాచ్చ, స్వానుసన్ధానపరోఽయం మన్త్ర ఇతి జ్ఞాపనాయ, పూర్వోక్తార్థం చ స్వానుసన్ధానాత్మనా అనువదన్ నారాయణశబ్దార్థం చాహ.

అకారార్థాయైవ స్వమహమథ మహ్యం న నివహాః
నరాణాం నిత్యానామయనమితి నారాయణపదమ్।
యమాహాస్మై కాలం సకలమపి సర్వత్ర సకలా
స్వవస్థాస్వావిస్స్యుర్మమ సహజకైఙ్కర్యవిధయః॥ ౩

అకారార్థాయ ఇత్యాది.

తత్ర అకారార్థాయ ఇత్యనేన అకారశ్చతుర్థ్యన్త ఇతి స్ఫురితః। అకారార్థాయేతిపదేన పూర్వోక్తం సర్వం స్మారితమ్। అనేన విషయనియమ స్సూచితః। ఏవకారేణ స్థానప్రమాణన్యాయేన ఉకారస్యావధారణార్థత్వం వ్యఞ్జితమ్। స్వం ఇత్యనేన లుప్తచతుర్థ్యర్థ ఉక్తః। అహమిత్యనేన మకారార్థః। జ్ఞాతురాత్మనః అహంశబ్దవాచ్యత్వాత్। అహం అకారార్థాయ స్వమ్, ఇతి వక్తవ్యే మన్త్రపదక్రమేణ ఏవముక్తమ్। మన్త్రే చ శేషత్వస్య ప్రతిసమ్బద్ధప్రయుక్తాతిశయజ్ఞాపనాయ శేషిస్వరూపవైలక్షణ్యం ప్రథమముక్త్వా తదనన్తరం తన్నిరూపణీయం శేషత్వమభిధాయ, తతస్తస్య అన్యార్హత్వశఙ్కామపోద్య, తస్యైవ జ్ఞానానన్దాదిభ్యోప్యన్తరఙ్గ నిరూప్యత్వ జ్ఞాపనాయ పశ్చాచ్ఛేషత్వాశ్రయో జ్ఞాతృత్వవిశిష్ట ఉక్తః। ఏవమభిప్రాయజ్ఞాపనార్థం తదానుపూర్వ్యేణ అనూదితమ్.

ఏవం ప్రణవార్థమనుసన్ధాయ అనన్తరం మధ్యమపదార్థమనుసన్ధత్తే "అథ మహ్యాం స" ఇతి॥ అథ ఇత్యనేన నమస ఏవ ప్రణవానన్తరభావిత్వం వివక్షితమ్ । మన్త్రశేషస్య ప్రణవవివరణరూపత్వే యథాక్రమం వివరణం కర్తవ్యమ్। తథా సతి, నారాయణపదస్యైవ ప్రణవానన్తరభావిత్వంస్యాత్, తదయుక్తమ్ । పిత్తోపహతస్య క్షీరస్వాదుతమతా బుద్ధిరాహిత్యవత్ ప్రతిబన్ధకే తు అనివృత్తే నారాయణపదోక్తస్య పురుషార్థస్య స్వాదుతమత్వం న ప్రతీయతే । అతో నమసః ప్రణవానన్తరభావిత్వం యుక్తమ్ । మహ్యాం ఇతి చతుర్థీ మకారస్థషష్ఠ్యాః తాదర్థ్యపరత్వజ్ఞాపనార్థేతి పూర్వమేవోక్తమ్।మహ్యాం స ఇతి వ్యత్యాసేన నిర్దేశస్యాయం భావః—వ్యఞ్జనరూపమకారే జ్ఞాతృత్వబోధాయ తత్కర్తృత్వరూపస్వాతన్త్ర్యస్య శఙ్కితత్వాత్ తదనువాదః షష్ఠ్యన్తమకారేణ క్రియత ఇతి।మన్త్రే నమః ప్రథమనిర్దేశః త్యాజ్యస్యాత్యన్తక్రౌర్యజ్ఞాపనార్థః

అథ నారాయణపదార్థమాహ నివహో ఇత్యాదినా— అత్రసఙ్గతేః స్వారసికత్వాత్ అథేత్యనుక్తిః । నారాయణశబ్దే తత్పురుషబహువ్రీహిరూపం సమాసద్వయం వివక్షితమ్।నారాణాం అయనం నారాయణః ; నారాః అయనం యస్యస నారాయణ ఇతిచ।తత్ర నరాణాం నిత్యానాం అయనం ఇత్యనేన తత్పురుష సమాసస్సూచితః।నరాణాం నిత్యానాంనివహాః అయనం ఇత్యనేనచ బహువ్రీహి సమాసః.

నరాణాం ఇత్యేతత్ ప్రతీకమ్; నిత్యానాం ఇత్యేతత్ తద్వ్యాఖ్యానమ్। కథం నారశబ్దో నిత్యవాచీ? ఉచ్యతే। "రిజ్-క్షయే" ఇతిధాతోః కర్తరి డ ప్రత్యయస్య అనుబన్ధలోపం కృత్వా ప్రకృతేః "టేః" ఇతి టిలోపే కృతే ర ఇతి క్షయిష్ణువాచిపదస్య తత్ప్రతిషేధక నకార సమ్బన్ధిత్వేన నర ఇతి రూపసిద్ధేః నరస్య నిత్యవస్తువాచిత్వం ఉపపద్యతే। "నరాణాం నిత్యానాం" ఇత్యత్ర బహువచనేన సమూహబహుత్వం వివక్షితమ్, నివహ ఇత్యుక్తత్వాత్, నారపదార్థకథనరూపత్వాచ్చ.

నిత్యవస్తుసమూహాశ్చ – "అఖిల హేయ" ఇత్యారభ్య "నిఖిలజగదుదయ విభవ లయలీల" ఇత్యన్తేనశరణాగతిగద్యోక్తాః జ్ఞానానన్దామలత్వాదయః, దివ్యవిగ్రహాః, జ్ఞానశక్త్యాదయః, దివ్యవిభూషణాని, దివ్యాయుధాని, దివ్యమహిష్యః, దివ్యపరిజనాః, శ్రీవైకుణ్ఠలోకః, ప్రకృతిపురుషకాలాత్మనావస్థిత లీలావిభూతిశ్చ। అత్ర కేచిత్ స్వరూపతో నిత్యాః। కేచిచ్చ ప్రవాహతో నిత్యా ఇతి విభాగః। విస్తరస్తు ప్రబన్ధాన్తరేషు ద్రష్టవ్యః। నివహః సమూహ ఇత్యర్థః.

తత్పురుష సమాసపక్షే "కరణాధి కరణయోశ్చ" ఇతి సంజ్ఞావిషయల్యుడ్విధానాత్ "ఇధ్మప్రవశ్చనః" "పలాశశాతనః" ఇత్యాదివత్ పుల్లిఙ్గత్వసిద్ధిః। అత్ర అయనశబ్దార్థస్య ఉపాయత్వాత్ కరణత్వమ్, ఆధారత్వాత్ అధికరణత్వం చవిద్యత ఏవ। అయనశబ్దోఽత్ర వాసస్థానపరః।

ఇణ్ ధాతోః అయధాతోర్వా కర్మణి కరణే చ వ్యుత్పత్త్యా ఉపాయోపేయత్వే అయనశబ్దార్థా.

"నారో నరాణాం సఙ్ఘాతస్తస్యాహమయనం గతిః।
తేనాహం మునిభిర్నిత్యం నారాయణ ఇతీరితః"

ఇతి హి స్మర్యతే। అయనశబ్దేన ఆధారాధేయభావస్య ఉక్తత్వాత్ శరీరశరీరిభావోఽపి సిద్ధః। అయనశబ్దేన సర్వవిధబన్ధుత్వం చ-

"మాతా పితా భ్రాతా నివాస శ్శరణం సుహృద్గతిర్నారాయణః."

ఇత్యుక్తేః. ఏవం నారాయణశబ్దేన అకారో వివృతః॥

నారాయణపదం యమాహ ఇతి శ్రుతిప్రసిద్ధద్యోతనమ్। అస్మై ఇతి తత్ర చతుర్థ్యనువాదః చతుర్థ్యాః అర్థాన్తరపరత్వజ్ఞాపనార్థం కృతః। ఇయం చతుర్థీ ప్రార్థనాయాం వర్తతే। ప్రార్థనా చ కీదృశీ ఇత్యత్రాహ॥ కాలం సకలమపి ఇతి। సర్వేషు కాలేష్విత్యర్థః। "కాలాధ్వనోరత్యన్తసంయోగే" ఇతి ద్వితీయా। అపిశబ్దః సముచ్చయే। సర్వత్ర సర్వేషు దేశేష్విత్యర్థః॥ సకలాస్వవస్థాసు ఇతి అవస్థాః స్థితిగమనశయనాదయః। ఆవిస్స్యుః ఆవిర్భూయాసుః ఇతి ప్రార్థనా। కైఙ్కర్యసామ్రాజ్యస్య నిత్యసిద్ధత్వాదావిర్భావోక్తిః। కాలం ఇత్యాదినా-

సర్వేషు దేశకాలేషు సర్వావస్థాసు చాచ్యుత।
కిఙ్కరోఽస్మి హృషీకేశ భూయో భూయోఽస్మి కిఙ్కరః"॥

ఇతివచనం స్మారితమ్। మమ ఏవంభూతజ్ఞానయుక్తస్యేత్య

ర్థః। ఏకవచనేన అధికారిదౌర్లభ్యంసూచితమ్ ॥ సహజకై
ఙ్కర్యవిధయః సహజశబ్దేన ఆవిర్భావప్రాప్తిహేతుస్సూచితః।
కైఙ్కర్యం కిఙ్కరస్య వృత్తిః। సైవ పరమపురుషార్థః। విధ
యః ఇతి బహువచనేన సర్వవిధకైఙ్కర్యం వివక్షితమ్।
సహజశబ్దేన కైఙ్కర్యప్రార్థనాయాః స్వరూపప్రయుక్త
త్వం చ గమ్యతే । విధిశబ్దోఽత్ర కారణవాచీ ॥ ౩

"యత్రాష్టాక్షరసంసిద్ధో మహాభాగో మహీయతే।
న తత్ర సఞ్చరిష్యన్తి వ్యాధిదుర్భిక్షతస్కరాః॥"
"అహఙ్కారార్థకామేషు ప్రీతిరద్యైవ నశ్యతు।
త్వాం ప్రపన్నస్య॥"

ఇత్యాద్యుక్తాం శేషత్వవిరోధినివృత్తిమపి అనేన మన్త్రేణ, అర్థాదవయవపిణ్డితార్థం చ ఆహ-మన్త్రస్య స్వరూపయాథాత్మ్య ప్రతిపాదనే తాత్పర్య మితి జ్ఞాపయితుమ్ ప్రథమం మకారనివృత్తిమాహ॥

దేహాసక్తాత్మబుద్ధిర్యది భవతి పదం సాధు విద్యాత్తృ
తీయం । స్వాతన్త్ర్యాన్ధో యది స్యాత్ప్రథమ మితరశేష
త్వధీశ్చేద్ద్వితీయం । ఆత్మత్రాణోన్ముఖశ్చేన్నమ ఇతి చ
పదం బాన్ధవాభాసలోల । శ్శబ్దం నారాయణాఖ్యం విష
యచపలధీశ్చేచ్చతుర్థీం ప్రపన్నః॥ ౪

దేహేతి॥ దేహశబ్దేన "దిహ ఉపచయే" ఇత్యుపచయాత్మకత్వం వివక్షితమ్। అనేన అపచయోఽప్యర్థసిద్ధః। ఏవం ఆత్మనో దేహస్య చ వైధర్మ్యం దర్శితమ్। ఆసక్త ఇత్యనేన అత్యన్తగాఢమూలత్వం ద్యోత్యతే। ఆ సమన్తాత్ సక్తిః ఇతి కృత్వా దేహానుబన్ధిభోగ్యతా వివక్షితా। ఆత్మశబ్దేన ఆసక్తిహేతుభూతా అపృథక్సిద్ధిః వివక్షితా। ఆత్మశబ్దో నియన్తృతయా వ్యాప్తిపరః। ఆత్మా-ఇతి బుద్ధిః ఆత్మబుద్ధిః* బుద్ధిశబ్దః అభిమానపరః। యది ఇత్యనేన జ్ఞానినః ప్రామాదికోఽయం అభిమాన ఇతి వ్యజ్యతే। భవతి ఇతి వర్తమాననిర్దేశేన జ్ఞానావస్థాయామపి దేహస్య విద్యమానత్వాత్ అవర్జనీయతయా తద్బుద్ధిరనువర్తతే ఇతి వివక్షితమ్। యది భవతి ఇత్యస్య 'ప్రపన్నః' ఇత్యుత్తరత్ర సంబన్ధః। పదం అత్ర పదశబ్దేన పదార్థో వివక్షితః। వేదవిత్ ఇత్యత్ర వేదశబ్దవత్। సాధు ఇతి క్రియావిశేషణమ్– సమ్యగిత్యర్థః। విద్యాత్ జానీయాత్ – అనుసన్దధీతేత్యర్థః। సాధు విద్యాత్ ఇత్యేతత్ ప్రత్యేకముత్తరత్ర సంబధ్యతే పదమ్ ఇత్యేతచ్చ। అర్థవివక్షయా పదనిర్దేశశ్చ, తేనైవపదేన అయమర్థోఽనుసన్ధేయః ఇతి నియమద్యోతనాయ। తృతీయం ఇత్యనేన ప్రణవస్థం తృతీయం పదం వివక్షితమ్।

స్వాతన్త్ర్యబన్ధః. స్వాతన్త్ర్యమ్ అత్ర స్వాధీనత్వం। అన్ధపదేన మకారప్రతిపాదితజ్ఞాతృత్వప్రయుక్త కర్తృత్వేన తిరోహితశేషత్వస్వరూపత్వం వివక్షితమ్। యది ఇత్యస్య పూర్వవత్। స్యాత్ తదపి సంభావితం ఇత్యర్థః। ప్రథమం ప్రణ

* ఆత్మబుద్ధిరితియావత్ -ఇతి క్వచిదధికమస్తి.

వస్థ ప్రథమపదమిత్యర్థః। అత్రాపి పదశబ్దానుషఙ్గేణ చతుర్థ్యన్తః ఏవ అకారో వివక్షితః। విభక్త్యాః శేషత్వప్రతిపాదకత్వాత్।

ఇతరశేషత్వ ఇత్యాది। ఇతరశబ్దేన మాతాపితృప్రభృత్యగ్నీన్ద్ర చతుర్ముఖాదిపర్యన్తాః క్షేత్రజ్ఞాః వివక్షితాః। భాగవతానాం క్షేత్రజ్ఞత్వేఽపి తేషాం భగవదనన్యార్హశేషత్వానుసన్ధానేన స్వాతన్త్ర్యాభిమానాభావాత్ న తే ఇతరశబ్దేన సఙ్గృహీతాః। శేషత్వధీః ఇత్యనేన ధర్మారోపద్యోతనాత్, ఇదమన్యథాజ్ఞానమ్, పూర్వం తు ఆత్మబుద్ధిః ఇత్యుక్తమ్। నతు ఆత్మత్వబుద్ధిరితి। తత్తు విపరీతజ్ఞానం। చేత్ ఇత్యనేన సంభావనా। ద్వితీయం ఉకారమిత్యర్థః। అత్ర పదమితి నిర్దేశః చాకేనాఽపి ప్రాతిపదికసంజ్ఞయా ప్రథమాదివిభక్తిః భవతీతి కృత్వా ఉపపన్నః।

ఆత్మత్రాణ ఇత్యాది। ఆత్మత్రాణం స్వరక్షణం।ఉన్ముఖశబ్దేన శక్యామాత్రం ద్యోత్యతే। నమ ఇతిచ పదం ఇత్యుక్తిః సముదాయేన ఏకపద్య జ్ఞాపనాయ। చకారః ప్రణవాపేక్షయాఽస్య పదాన్తరత్వేన సముచ్చయజ్ఞాపనార్థః।

బాన్ధవాభాసలోలః ఇతి। చేత్ ఇత్యనుషఙ్గః అత్ర చేదిత్యనుక్తిః, తేషామవర్జనీయసన్నిధిత్వేన లౌల్యం అస్త్యేవ ఇత్యభిప్రాయేణ। బాన్ధవాభాసాః శరీరసంబన్ధినః। తేషాం ఆభాసత్వం ఆపది త్యాగాత్,అనాపది స్వీకారాత్ ఔపాధికసంబన్ధాచ్చ। లోలశబ్దేన అస్యైవ తేషు ప్రావణ్యం న తు తేషాం అస్మిన్స్నేహ ఇతి వివక్షితమ్। శబ్దంనారాయణాఖ్యం ఇత్యనేన“ నారాయణేతిశబ్దోఽస్తి” ఇత్యేతత్ స్మారితమ్।నా

రాయణశబ్దోపాదానేన "మాతా పితా" ఇత్యాదిస్మారితమ్। ఆఖ్యాశబ్దేన ప్రకృతిమాత్రం విభజ్య నిర్దిష్టమ్ అత ఏవ శబ్దమిత్యుక్తిః।న తు పదమితి।

విషయచపలధీశ్చేత్। అత్ర విషయ చపల శబ్దేన స్వభోగోలక్షితః । భగవత్కైంకర్యేఽపి భోక్తృత్వబుద్ధిః విషయప్రావణ్యసమా ఇతి భావః । విషయోఽత్ర నిషిద్ధః విహితశ్చ సామాన్యేన ఉక్తః।చాపల్యం-రాగేణ ధర్మబుద్ధ్యా వా ప్రావణ్యం। ధీశబ్దేన బుద్ధిమాత్రం న తు తేషు భోగ్యతా అస్తీతి వివక్షితమ్ । **చతుర్థీం** ఇతి। వ్యక్తచతుర్థీం ఇత్యర్థః। తస్యా ఏవ భగవదేకభోగత్వప్రతిపాదకత్వాత్ ॥ ఏతత్సర్వం అధికారివిశేష ప్రతినియతం ఇత్యభిప్రాయేణ ఆహ ప్రపన్న ఇతి ప్రపదననిష్ఠ ఇత్యర్థః । భక్తినిష్ఠస్యాపి అజ్ఞప్రవృత్తేః విద్యమానత్వాత్ . ౪

నేతృత్వమిత్యాది.—అథ మూలమన్త్రోదితాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానవతః పురుషస్య స్వరూపానురూపోపాయానుష్ఠానప్రకారకం తదనురూపఫలం చ వాక్యద్వయేన ప్రతిపాదయత్, ఆచార్యరుచిపరిగృహీతంచ, మన్త్రరత్నాఖ్యం ద్వయం వ్యాచష్టే ।సామస్త్యేన షట్పదత్వేఽపి అవాన్తరవదాపేక్షయా దశ అర్థాః ప్రతిపాద్యన్తే । మూలమన్త్రే శాస్త్రపరిగ్రహః ; ద్వయే ఆచార్యపరిగ్రహః ; చరమశ్లోకే శరణ్యపరిగ్రహశ్చ ; ఇతి విభాగో ద్రష్టవ్యః। అనేన రహస్య

త్రయప్రతిపాదితస్య అర్థస్య వైలక్షణ్యం ఉక్తం భవతి । "ఆచార్యాద్ధైవ విద్యా విదితా సాధిష్ఠం ప్రాపత్' ఇతి శ్రుతేః ఆచార్యరుచిపరిగృహీతత్వం అవశ్యాపేక్షితమ్ ।

నేతృత్వం నిత్యయోగం సముచితగుణజాతం తను
ఖ్యాపనం చోపాయం కర్తవ్యభాగం మిథునమథ పరం ప్రా
ప్యమేవం ప్రసిద్ధమ్॥ స్వామిత్వం ప్రార్థనాం చ ప్రబలతర
విరోధిప్రహాణం దశైతా। న్మన్తారం త్రాయతే చేత్యధిగ
తనిగమష్షట్పదోఽయం ద్విఖణ్డః॥ ౫ ॥

ఏవం అస్య ఆచార్యరుచి పరిగృహీతత్వం ఆచార్యోపజ్ఞత్వనియమం చ సూచయతా ఉపదేశరూపేణ అనేన శ్లోకేన మూలమన్త్రార్థోఽపి విశదీక్రియతే । "అకారార్థో విష్ణుః" ఇత్యారభ్య "ప్రణవ ఇమమర్థం సమదిశత్" "నమసా" "శిక్షితమ్" ఇతి హి పూర్వం ఉక్తమ్ । అత్ర తు "మన్తారం త్రాయతే" ఇత్యుచ్యతే ; అతః అస్య శ్లోకస్య ఉపదేశాత్మకత్వం యుక్తమ్ । మూలమన్త్రార్థవిశదీకారః తత్ర తత్ర ద్రష్టవ్యః ।

నేతృత్వం పురుషకారత్వం, "నీఞ్-ప్రాపణే" ఇతి ధాతుః, ప్రాపయితృత్వం ఇతి వాచనికోఽర్థః । అయం శ్రీశబ్దార్థః- శ్రీశబ్దవ్యుత్పత్తిస్తు ఉత్తరశ్లోకే వక్ష్యతే । అత్ర-

"లక్ష్మీం పురుషకారేణ వృతవన్తో వరాననే"

"లక్ష్మీః పురుషకారేణ నిర్దిష్టా పరమర్షిభిః"
"లక్ష్మీః పురుషకారేణ వల్లభా ప్రాప్తియోగినీ"

ఇత్యాదివచనం అనుసన్ధేయం । భగవత్సమాశ్రయణే లక్ష్మ్యాః పురుషకారత్వం నేతృత్వపదేన వివక్షితమ్ । ఈశ్వరస్య స్వాతన్త్ర్యేణ దణ్డధరత్వాత్, చేతనస్య అనన్తాపరాధనాస్పదత్వాచ్చ పురుషకారః అపేక్షితః । ఆచార్యస్య భాగవతానాం చ లక్ష్మీసమ్బన్ధాయత్తమ్ పురుషకారత్వం చ అత్ర వివక్షితమ్, నేతృత్వమిత్యుక్తేః । నహి నేత్రీత్వం ఇత్యుక్తమ్ । నేతృత్వమిత్యనేన అస్యాః ఉపాయభావశ్చ ప్రతిక్షిప్యతే । "ఉపాయోపేయత్వే తదిహ తవ తత్త్వమ్" ఇతి తస్య ఈశ్వరాసాధారణ్యవచనాత్ । యది అస్యాః ఉపాయత్వమపి అత్రవివక్షితమ్ । తర్హి తత్క్రతున్యాయేన ప్రాప్యత్వస్య స్వతస్సిద్ధత్వాత్, పునః అస్యాః ప్రాప్యత్వకథనార్థం ఉత్తరత్ర శ్రీశబ్దనిర్దేశః అనపేక్షితః స్యాత్ ॥

నిత్యయోగం ఇతి మతుబర్థః । శ్రియః పరమాత్మనా ఇతి శేషః । అయం మతుప్ నిత్యయోగే విహితః ఇతి భావః । అనేన అస్యాః స్వరూపానుబన్ధిత్వం ఉక్తమ్ । నిత్యయోగకథనస్య ప్రయోజనం, రుచ్యుత్పాదనసమయే ఏవ సమాశ్రయణార్హత్వం ॥

సముచితగుణజాతమ్, ఇతి నారాయణశబ్దార్థః । నారాయణశబ్దస్య సమస్తవాచిత్వేపి గుణానాం ఉచితానామేవ అత్రోపయోగ ఇతి భావః । సముచితశబ్దేనైవ తత్ వ్యజ్యతే।సమ్ ఇత్యనేన అత్యన్తౌచిత్యం వివక్షితగుణానాం అభిప్రేతమ్ । జాతశబ్దేన ఆశ్రయణసౌకర్యాఽఽశ్రిత

కార్యోపాదనముఖేన గుణానాం సమూహీకరణమ్ వివక్షితమ్ । తే చ గుణాః-వాత్సల్యం, స్వామిత్వం, సౌశీల్యం, సౌలభ్యం చ ; జ్ఞానం, శక్తిః పూర్తిః ప్రాప్తిశ్చ ఇతి॥

తత్ర వాత్సల్యం నామ - దోషభోగ్యత్వం; "దోషో యద్యపి తస్య స్యాత్ సతామేతదగర్హితమ్" ఇతి హి ఉక్తం।

స్వామిత్వం నామ-స్వవ్యతిరిక్తవస్తుని స్వకీయత్వాభిమానః। "స్వత్వమాత్మని సఞ్జాతం స్వామిత్వం బ్రహ్మణి స్థితమ్" ఇత్యుక్తేః । "ఆత్మదాస్యం హరేస్స్వామ్యమ్" ఇతి చ॥

సౌశీల్యం - శీలం, మహతో మందైస్సహ నీరన్ధ్రేణ సంశ్లేషస్వభావత్వమ్ ; తస్య సౌష్ఠవం సౌశీల్యం ; తచ్చ మన్దసంశ్లేషదశాయామపి స్వమహత్త్వబుద్ధిరాహిత్యం । "అహం వో బాన్ధవో జాతః", "ఆత్మానం మానుషం మన్యే ఇతి చోక్తేః॥

సౌలభ్యమ్-లబ్ధుమ్ సుశకత్వమ్, తచ్చ నిఖిలమనుజనయనవిషయతాం గతత్వేన నిత్యసాన్నిధ్యమ్ । అనేన అర్చావతార ఏవ సౌలభ్యపూర్తిరితి సిద్ధం॥

"అర్చావతారవిషయే మయా ప్యుద్దేశతస్తథా ।
ఉక్తా గుణా న శక్యన్తే వక్తుం వర్షశతైరపి॥"

ఇత్యాది వచనశతమనుసన్ధేయమ్॥

ఏతే చ ఆశ్రయణసౌకర్యాపాదకాః చత్వారో గుణాః
జ్ఞానాదయశ్చత్వారః ఆశ్రితకార్యాపాదకాః ।

తత్ర జ్ఞానం నామ-సర్వదా సర్వవిషయప్రకాశం స్వయం ప్రకాశరూపం ।

"అజడం స్వాత్మసంబోధి నిత్యం సర్వావగాహనం ।

జ్ఞానం నామ గుణం ప్రాహుః ప్రథమం గుణచిన్తకాః"
ఇత్యుక్తేః ।

శక్తిః—జగదుపాదానత్వప్రయుక్తం అఘటితఘటనాసామర్థ్యం । "జగత్ప్రకృతిభావో యస్సాశక్తిః పరికీర్తితా" ఇత్యుక్తేః.

పూర్తిః—నారాయణత్వప్రయుక్తసమస్తవిభూతి విశిష్టత్వం॥

"యచ్చ కిఞ్చిజ్జగత్యస్మిన్ దృశ్యతే శ్రూయతేఽపి వా।
అన్తర్బహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్య నారాయణస్స్థితః॥"
ఇతి హి శ్రూయతే । అవాప్తసమస్తకామత్వం ఇతి యావత్॥

ప్రాప్తిస్తు—నిరుపాధిక శేషిత్వమ్ । తచ్చ స్వశేషభూత సమస్తవస్త్వాహితాతిశయాశ్రయత్వం । అతః స్వామిత్వ శేషిత్వయోః న పునరుక్తిః॥

తనుఖ్యాపనం చ ఇతి చరణశబ్దార్థః । విగ్రహస్య ఉపాయత్వం "చిన్తయన్త్యాం" ఇత్యత్ర ద్రష్టవ్యం । అత్ర "తచ్చిత్త" ఇత్యాదికమనుసన్ధేయమ్ । ఖ్యాపనపదేన విగ్రహైకదేశభూత చరణ గ్రహణేన విగ్రహః ప్రకాశిత ఇతి భావః । అత్ర చకారః "చరణౌ" ఇత్యన్తం ఏకం పదమితి జ్ఞాపనార్థః॥

ఉపాయం ఇత్యనేన శరణశబ్దార్థః । ఉపాయపదేన
"ఉపాయే గృహరక్షిత్రోశ్శబ్దశ్శరణమిత్యయం ।
వర్తతే సాంప్రతం చైష ఉపాయార్థైకవాచకః ॥"

ఇతివచనం స్మారితమ్ । పూర్వోక్తస్య సర్వస్య ఉపాయత్వాత్ శరణపదం ఉపాయత్వే నియమయతీతి భావః॥

కర్తవ్యభాగం ఇతి 'ప్రపద్యే' ఇత్యస్యార్థః । అత్ర గత్యర్థస్య ధాతోః బుద్ధ్యర్థత్వేన తదుపాయత్వాధ్యవసాయః కర్తవ్యభాగమితి భాగపదేన అభిప్రేతః॥

మిథునశబ్దేన పూర్వవాక్యార్థాత్ ఉత్తరవాక్యార్థవైలక్షణ్యం ద్యోత్యతే । పూర్వముపాయవిషయే శ్రీమత్పదేన శ్రియః పురుషకారత్వముక్తమ్, అత్ర ప్రాప్యత్వముచ్యతే ఇతి భావః । నేతృత్వమితి హి ఉక్తమ్ ।

అథ ఇత్యనేన శ్రీశబ్దస్య క్రియాపదానన్తరభావిత్వం వివక్షితం.

"ప్రపద్యే తత్పరే యుక్తం నమశ్శబ్దమతఃపరం ।
శ్రీమతే చ తతో యుక్తం॥"

ఇతి మన్త్రోద్ధారే ఉచ్యమానక్రియాపదానన్తరం ఉత్తరఖణ్డాదౌ నమశ్శబ్దప్రయోగః సర్వాధికారపక్షే తు అనపేక్షిత ఇతి భావః॥ ప్రాపకోక్త్యనన్తరం ప్రాప్యం ఉచ్యత ఇతి చ అథశబ్దార్థః ॥

మిథునం ఇతి, ఉత్తరవాక్యస్థశ్రీమచ్ఛబ్దార్థః। అయం శ్రీమచ్ఛబ్దః శ్రియః ప్రాప్యాన్తర్భావం వదతీతి భావః । పూర్వవాక్యస్థశ్రీమచ్ఛబ్దవివరణే నేతృత్వం ఇతి ధర్మవాచిపదప్రయోగాత్, ఉత్తరవాక్యగతశ్రీమచ్ఛబ్దవివరణే చ మిథునం ఇతి ధర్మివాచిపదప్రయోగాచ్చ శ్రియః ఉపాయత్వం నాస్తి, కిన్తు ప్రాప్యత్వమేవాస్తి ఇతి గమ్యతే ।

మిథునం ఇతి కిముచ్యతే ఇత్యపేక్షాయాం పరం ప్రా

-ప్యం ఇత్యుచ్యతే। పరశబ్దేన అస్య ప్రాప్యాన్తరవైలక్షణ్యముచ్యతే। ప్రాప్యాన్తరం చ ఐశ్వర్యకైవల్యాదికమ్। తస్మాద్వైలక్షణ్యం చ అనన్తస్థిరస్వరూపానురూపత్వాదికం।

ఏవం ప్రసిద్ధం మిథునస్యైవ ప్రాప్యత్వే, తస్యప్రాప్యాన్తరవైలక్షణ్యే చ ప్రమాణప్రసిద్ధిః ద్యోత్యతే॥

"శ్రద్ధయా దేవో దేవత్వమశ్నుతే"

"శ్రద్ధా ప్రతిష్ఠా లోకస్య దేవీ"

ఇతి శ్రియః ప్రాప్యత్వస్య భగవత్ప్రాప్యత్వ పూర్వకత్వం చ శ్రూయతే॥

" మహావిభూతిదయితాం యే స్తువన్త్యచ్యుతప్రియాం।
తే ప్రాప్నువన్తి పరమాం లక్ష్మీం సంసిద్ధచేతసః ॥"

ఇత్యాదివచనశతం చ అత్ర అనుసన్ధేయమ్॥

స్వామిత్వం ఇత్యేతత్ నారాయణశబ్దార్థః। "ఆపో నారాః""యచ్చ కించిత్ "ఇత్యాదిప్రతిపన్న సర్వకారణత్వ, సర్వవ్యాపకత్వ,సర్వనియన్తృత్వ, సర్వశరీరిత్వ, ప్రయుక్త సర్వశేషిత్వయుక్తం స్వామిత్వం, ప్రాప్యస్య భగవద్దాస్యస్య స్వరూపానురూపత్వాపాదకతయా ప్రధానార్థః ఇతి అవగన్తవ్యం॥

"సర్వం పరవశం దుఃఖం," " సేవాశ్వవృత్తిరాఖ్యాతా", "ప్రతిబుద్ధా న సేవన్తే" ఇత్యప్రాప్త విషయసేవాయాః నిషిద్ధత్వాత్, ప్రాప్తవిషయసేవాయాశ్చ, "ఛాయా వా సత్వమనుగచ్ఛేత్ ", "సా కిమర్థం న సేవ్యతే" ఇతి విహితత్వాచ్చ, అస్య ప్రాప్యస్య వైలక్షణ్యం ప్రకృతత్యా ప్రతిపాద్యతే॥

ప్రార్థనాం ఇతి ప్రత్యయార్థః॥ "ప్రార్థనాం", "కాలం సకలమపి" ఇత్యాదినా పూర్వోక్తప్రకారాం ఇత్యర్థః॥

ప్రబలతరవిరోధిప్రహాణం ఇతి నమశ్శబ్దార్థః। "అహం భోక్తా", "మమాయం భోగః" ఇత్యేవంరూపాహంకారమమకారయోః భోగవిరోధిత్వాత్ విరోధిప్రహాణం నమశ్శబ్దార్థః ఇతి భావః॥

"ఆత్మాత్మీయపదార్థస్థా యా స్వతన్త్రస్వతామతిః।
మే నేత్యేవం సమీచీనబుద్ధ్యా సాఽత్ర నివార్యతే॥"

ఇత్యాదికం అత్రానుసన్ధేయం। అవిద్యాదీనామపి ప్రాప్యవిరోధిత్వేన తేషామపి నమసా నివర్తనీయత్వేఽపి పూర్వోక్తస్యైవ విరోధినః తదపేక్షయా ప్రబలత్వాత్ ప్రబలతర ఇత్యుక్తం। తస్య ప్రాప్తిప్రతిబన్ధకత్వమాత్రస్య తు స్వరూపనాశకత్వమపి, ఇతి ప్రబలతరశబ్దస్య భావః। ప్రకర్షేణ హానం అత్ర ప్రహాణం, సవాసననివృత్తిరిత్యర్థః॥ "ప్రార్థనాం చ" ఇత్యత్ర ప్రయుక్తః చకారః నమసోఽర్థస్య ప్రాధాన్యేన జ్ఞాతవ్యత్వం ద్యోతయతి॥

దశైతానితి సమస్తపదాన్తర్గతపదవివక్షితాః అర్థాః దశ ఇతి భావః। ఇతరథా వాక్యద్వయప్రతిపాదితం ఉపాయోపేయాత్మకం అర్థద్వయమేవ। ఏతాన్ ఇతి పుల్లిఙ్గనిర్దేశః అర్థాభిప్రాయః। ఏతాన్ ఇత్యనేన సుగ్రహత్వం అర్థక్రమస్ఫోట్యం చ వివక్షితం। అర్థశబ్దప్రయోగస్తు పూర్వం "ఇమమర్థం" ఇత్యత్ర అర్థశబ్దః విభక్తివిపరిణామేన అత్రాపి అనుషఞ్జనీయః ఇత్యభిప్రాయేణ। దశశబ్దేన "అనన్తపారం బహు వేదితవ్యం" ఇత్యాదివ్యావృత్తిః।

మన్తారం త్రాయతే ఇత్యస్య “ అయం ” ఇత్యనేన సమ్బన్ధః । మన్త్రశబ్దేన అధికారనియమాభావ ఉక్తః। అనేన దేశకాలాదినియమాభావోఽపి అర్థసిద్ధః, అత్ర ఇదానీం ఏవం “ మన్తారం ” ఇత్యనుక్తత్వాత్ ।

“దుర్వృత్తో వా సువృత్తో వా మూర్ఖః పణ్డిత ఏవ వా।
లక్ష్మీం చ మాం సురేశేశం ద్వయేన శరణం గతః।
మల్లోకమచిరాల్లబ్ధ్వా మత్సాయుజ్యం స గచ్ఛతి।
అతిపాప ప్రసక్తోఽపి శ్రీవైకుణ్ఠం పురాతనం ।
ద్వయానుష్ఠానమాత్రేణ నరశ్శీఘ్రం స గచ్ఛతి।
మూర్ఖో వా ధర్మశీలో వా నిన్దితో వాప్యనిన్దితః ।
ద్వయోచ్చారణమాత్రేణ నరః పూజ్యో విశేషతః।
నానుకూల్యం న నక్షత్రం న తీర్థాదినిషేవణం।
న పురశ్చరణం నిత్యం జపం వాఽపేక్షతే హ్యయం।
ద్వయేన మన్త్రరత్నేన, మత్ప్రీతయే * భజేత్సదా।
స్త్రీశూద్రా వినతాశ్చైవ మన్త్రం ప్రణవవర్జితం।
నమోన్తం మన్త్రరత్నం చ జపేయుర్వైష్ణవాస్సదా।
ఋష్యాదీంశ్చ కరన్యాస మఙ్గన్యాసం చ వర్జయేత్।
నారీ వా వృషలో వాపి గురువన్దనపూర్వకం।
స్త్రీణాం చ సర్వవర్ణానాం పురుషాణాం తథా విదుః॥
ఇత్యాదివచన శతమనుసన్ధేయం ।

త్రాయతే ఇత్యపి సర్వవిధ రక్షణవాచీ। అత్ర తు నిశ్శేషప్రతిబన్ధ నివృత్తిపూర్వక నిరతిశయానన్దకరత్వవాచీ.

ద్వయేన ప్రాప్నుయాత్పుత్ర తద్విష్ణోః పరమం పదం।

* మత్ప్రియేణ ఇతి పా.

సర్వమన్త్రఫలాన్యస్య విజ్ఞానేన భవన్తి వై।
అచిరాన్మత్ప్రసాదేన మల్లోకం చ స గచ్ఛతి।
మల్లోకమచిరాద్గత్వా మత్సాయుజ్యం స గచ్ఛతి।
సర్వపాపక్షయకరం సర్వపుణ్యవివర్ధనం।
శ్రీకరం లోకవశ్యం చ సద్యస్సంసారతారణం।
మానసం వాచికం పాపం కాయికం చ త్రిధా కృతం।
ద్వయస్మరణమాత్రేణ నాశం యాతి సునిశ్చితం॥"
ఇత్యాదికం ద్రష్టవ్యం॥

"ఏతాన్మన్తారం" ఇత్యర్థజ్ఞానస్య రక్షణహేతుత్వం "జ్ఞానాన్మోక్షః" ఇతి నియమద్యోతనార్థం; "యథార్థం తు ద్వయం చైవ" "మన్త్రవిత్తమ" ఇత్యర్థజ్ఞానమప్యుచ్యతే। ఉదాహృతవచనేష్వపి మన్త్రజ్ఞానం అర్థద్వారకం చ ద్రష్టవ్యం॥

చకారేణ అర్థజ్ఞానవ్యతిరేకేణ ద్వయోచ్చారణమాత్రం చ రక్షకమితి సముచ్చీయతే॥

సంసారార్ణవమగ్నానాం సద్యస్సంసారతారణం।
ద్వయమేకం తు విప్రేన్ద్ర నాస్త్యస్య సదృశం భువి॥
ఇత్యాదివచనాత్॥

యద్వా చకారః అవధారణార్థః। త్రాయత ఏవేత్యర్థః। ద్వయస్మరణమాత్రేణ నాశం యాన్తి సునిశ్చితమిత్యుక్తేః ఇత్యధిగతనిగమశ్చ ఇతి ఉత్తరత్ర అన్వయః। ఇతిశబ్దః "త్రాయతే" ఇత్యుక్తం పరామృశతి। కస్త్రాయత ఇత్యాకాఙ్క్షాయాం "అయం" ఇతి వక్ష్యమాణం మన్త్రరత్నం "అధిగత" ఇత్యాదినా విశినష్టి—అధిగతః నిగమః యేన సః

అధిగతనిగమః "సత్యం తద్ద్వయం సకృదుచ్చారో భవతి" ఇత్యాదినా వేదాన్తసిద్ధః ఇత్యర్థః। ద్వయస్యార్థస్వరూపమపి శ్వేతాశ్వతరే, తైత్తిరీయే చ సిద్ధమ్। "యో బ్రహ్మాణం" ఇత్యాది, "బ్రహ్మణే త్వామహస" ఇత్యాది చ। మన్త్రస్య త్రాతృత్వమపి ఆగమసిద్ధం ఇతి పూర్వమేవోక్తమ్॥

షట్పదః ఇతినిర్దేశేన ప్రణవేన సహాష్టపదత్వాత్ తద్వ్యతిరేకేణ షట్పదస్యైవ అస్య మన్త్రరత్నస్య సర్వాధికారత్వాత్, సర్వాధికారపక్ష ఏవ సర్వైరాచార్యైరఙ్గీకృతః ఇతి జ్ఞాపితం.

ద్విఖణ్డః ఇత్యనేన

"ఓమిత్యేకాక్షరం మన్త్రమేకం గూఢార్థముచ్యతే।
ప్రకాశార్థం తయోరేకమక్షరైః పఞ్చవింశకైః।
తస్మాన్మన్త్రద్వయం బ్రహ్మ షడ్వింశత్యక్షరం విదుః॥"

ఇత్యాదినా, "ప్రణవం మన్త్రరత్నం చ మన్త్ర ద్వయముదాహృతం" ఇత్యనేన ప్రణవస్య ఏకమన్త్రత్వం, తేనసహ మన్త్రరత్నస్య ద్వయాభిధానం, న తు ప్రణవవ్యతిరిక్తస్య ద్వయత్వముక్తమ్। అతః అస్య ప్రణవరహితస్య ద్వయత్వం నాస్తీతినిరాక్రియతే।అస్య మన్త్రరత్నస్య త్రైవర్ణికాధికారత్వే ప్రణవసాహిత్యేన ద్వయత్వం, సర్వాధికారత్వేఽపి వాక్యద్వయేన అర్థద్వయప్రతీకత్వ వివక్షయా తావన్మాత్రే ద్వయశబ్దప్రయోగాచ్చ ద్వయత్వముపపద్యతే ఇతి భావః.

"స్త్రీణాం చ సర్వవర్ణానాం పురుషాణాం తథా విదుః।
ఏవం జ్ఞాత్వా ద్విజశ్రేష్ఠ ద్వయం నిత్యమతన్ద్రితః।

శ్రీమన్నారాయణం ధ్యాత్వాతం జపేత్పురుషోత్తమం॥"

ఇతిహి ఉచ్యతే "ద్వయేన మన్త్రరత్నేన" ఇతి మన్త్రరత్నే ద్వయప్రయోగశ్చ దృశ్యతే । ద్వివాక్యైః ఇతివక్తవ్యేఽపి "ద్విఖణ్డః" ఇతివదతః అయం భావః "అర్థైకత్వాదేకం వాక్యం" ఇతి న్యాయేన ద్వయస్య సాకల్యేన ఏకవాక్యత్వే అవాన్తరవాక్యభేదాత్ వాక్యద్విత్వమితి।అయం ఇత్యనేన విశేష్యనిర్దేశః। అయం ఇత్యనేన అస్యమాహాత్మ్యం స్ఫోర్యతే "అయం త్రాయతే" ఇత్యుపదేశరూపత్వ ప్రతీతేః, అస్య ఆచార్యరుచి పరిగృహీతత్వం, ఆచార్యోపజ్ఞత్వనియమశ్చ, ప్రతీయతే । అయమితి సామాన్య నిర్దేశస్తు అత్యన్తగోపనీయత్వ ప్రదర్శనాయ। పూర్వం హి "ప్రణవ ఇమమర్థం""మధ్యమేన నమసా" "నారాయణపదం యమాహ"ఇత్యాద్యుక్తం। అత్ర ఉపదిశ్య మానాకారత్వ నిర్దేశః। "యస్మాత్తదుపదేష్టా ఽసౌ తస్మాత్ గురుతమో గురుః" ఇత్యాద్యుక్త్యా ఏతదుపదేష్టురేవ ఆచార్యపూర్తిం రహస్యత్రయేఽపిమన్త్రరత్నస్య ప్రాధాన్యేన ఉపదేశ్యత్వం చ సూచయతి. ౫

అస్య ప్రపదనానుష్ఠానపరత్వం ఖ్యాపయన్ తద్గతపదార్థం చ కిఞ్చిద్వదన్ ఉత్తమపురుషనిర్దేశసిద్ధాధికారిణః ప్రత్యేకం స్వానుసన్ధానపరత్వం చ జ్ఞాపయన్ పూర్వశ్లోకే ఉపదేశముఖేన ప్రతిపాదితమర్థం స్వానుష్ఠానముఖేనాపి ప్రకాశయన్ వర్తమాననిర్దేశసిద్ధ నిత్యానుసన్ధేయత్వం చ ద్యోత

యః నిరతిశయభోగ్యతయా పునస్తమేవార్థమనుసన్ధత్తే.

మూ॥ ఈశానాం జగతామధీశదయితాం నిత్యానపాయాం శ్రియం సంశ్రిత్యాశ్రయణోచితాఖిలగుణస్యాఙ్ఘ్రీ హరేరాశ్రయే। ఇష్టోపాయతయా శ్రియా చ సహితాయాత్మేశ్వరాయార్థయే కర్తుం దాస్యమశేషమప్రతిహతం నిత్యం త్వహం నిర్మమః ॥ ౬

ఈశానాం జగతామధీశదయితాం ఇతి శ్రీశబ్దవ్యుత్పత్తిసిద్ధార్థః। అనేన పదద్వయేన "అస్యేశానా జగతో విష్ణుపత్నీ" ఇతి శ్రుతిః స్మార్యతే। శ్రిఞ్ - సేవాయాం, ఇతి ధాతోః కర్మణి కర్తరి చ వ్యుత్పత్త్యా ఏతదుభయం శ్రీశబ్దార్థః। సర్వైః స్వయం శ్రీయతే, సర్వేశ్వరం చ ఆశ్రయతే ఇతి శ్రీః। అనేన చేతనేశ్వరవిషయసమ్బన్ధద్వయేన స్వాతన్త్ర్యభగవదావర్జనహేతుభూతవాల్లభ్యాదికం, ఆశ్రితసంరక్షణార్థం ముఖప్రదానోపయుక్తనిరవధికవాత్సల్యాదికం చ, దేవ్యాః సంలక్ష్యతే।

సేవ్యాం ఇతి వక్తవ్యే ఈశానాం ఇత్యుక్తిః శ్రీశబ్దనిరుక్త్యన్తరసిద్ధం అర్థాన్తరం చ ద్యోతయితుమ్। శ్రు - శ్రవణే, ఇతి ధాతోః, శౄ - విస్తారే *ఇతి ధాతోశ్చ వ్యుత్పన్నః శ్రీశబ్దః। అత్ర ఈశానపదేన నియన్తృత్వవాచినా ఆశ్రితసర్వదోషాపాకరణపూర్వకహితశ్రావణేన నియన్తృత్వం † వివక్షితమితి కృత్వా శౄ - హింసాయాం ఇతి ధాతుసిద్ధపాప

* అత్ర-విచారణీయం. † నియన్త్రీత్వం. పా.

నిరాకరణం, శ్రు-శ్రవణే ఇతిధాతోః ణిజర్థసిద్ధం హిత కథనం చ, ద్యోత్యతే।

"శృణాతి నిఖిలాన్ దోషాన్ శృణోతి చగుణైర్జగత్"। ఇతి॥

"శ్రయన్తీ వైష్ణవం భావం సా శ్రీరితి నిగద్యతే।
శ్రయన్తీం శ్రీయమాణాం చ శృణతీం శృణ్వతీమపి।"

ఇతి చ అత్ర ద్రష్టవ్యమ్॥

జగతాం ఇతి బహువచనేన శ్రుతిగతేదం శబ్దసిద్ధం వైచిత్ర్యం వివక్షితం। దయితాం ఇత్యనేన అత్యన్తప్రీతివిషయత్వవచనాత్ తత్స్వాతన్త్ర్యశమన హేతుభూతవాల్లభ్యముచ్యతే। అత్ర ఈశానశబ్దాన్తర్గతాః వ్యుత్పత్త్యన్తరసిద్ధార్థాః సఙ్గృహీతాః వేదితవ్యాః । ప్రధానత్వాదుభయమేవాత్ర కణ్ఠోక్తమ్ ।

నిత్యానపాయాం ఇతి మతుబర్థానువాదః। నిత్యం సంశ్లిష్టామితి వక్తవ్యే "నిత్యైవైషా జగన్మాతా విష్ణోః శ్రీరనపాయినీ" ఇతివచనం స్మారయితుమేవం నిర్దిష్టమ్ । నిత్యమనపాయా నిత్యానపాయా। అపాయోఽత్ర పృథక్స్థిత్యాదికం । స్వరూప రూప విభవాదిష్వపి సర్వత్రాన్వయః అనపాయశబ్దేన వివక్షితః। అన్వయోక్తేరపి వ్యతిరేకోక్తేః ప్రాయికత్వనివృత్తిపరత్వాత్ । విశ్లేషోఽపాయ ఇతి చ పర్యాయ ఇతి దేవ్యభిప్రాయేణ "అనపాయాం"ఇత్యుక్తమ్। నిత్యశబ్దేన క్షణమపి విశ్లేషం న సహతే ఇతి వివక్షితమ్।

శ్రియం ఇతి। యథా అకారః భగవతః ప్రథమాభిధానం తథైవ శ్రీశబ్దోఽపి లక్ష్మ్యాః ప్రథమాభిధానం ఇత్యర్థః। అనేన శ్రుతిప్రసిద్ధిః ద్యోత్యతే। శ్రీశబ్దేన 'విష్ణోః శ్రీః, ఇతి

భగవతః సర్వోత్కర్షోఽపి ఏతదాయత్త ఇతి గమ్యతే। సంశ్రిత్య పురుషకారత్వేనేతి శేషః। శ్రియం సంశ్రిత్య ఇతి నిష్కృష్య వచనం పురుషకారత్వేన సమాశ్రయణం ద్యోతయతి। ఉత్తరత్ర "శ్రియా చ సహితాయ" ఇతి హి ఉక్తమ్। సమ్యగాశ్రయణమత్ర తచ్ఛరణాగతిః। "అశరణ్యశరణ్యామనన్యశరణః శరణమహం ప్రపద్యే" ఇతి భాష్యకారోక్తేః। భగవత్సమాశ్రయణస్య లక్ష్మీపురుషకారః అపేక్షితః, అత్ర తు న తథా పురుషకారాన్తరాపేక్షేతి, "శ్రియం సంశ్రిత్య" ఇత్యవ్యవహితోక్తిః। అస్యా హి మాతృత్వప్రయుక్తవాత్సల్యాతిరేకాత్ న పురుషకారః అపేక్షితః। సంశ్రిత్యేతి క్త్వాశ్రుత్యా భగవత్సమాశ్రయణేన సమానకర్తృకత్వ పూర్వకాలికత్వే లక్ష్మీసమాశ్రయణస్య వివక్షితే। లక్ష్మీపురుషకారవ్యతిరేకేణ భగవత్సమాశ్రయణం కర్తుమశక్యమితి † భావః।

పురుషకారోద్భావితగుణాః నారాయణపదేన వివక్షితాః ఇత్యభిప్రాయేణ ఆహ—ఆశ్రయణోచితాఖిలగుణస్య ఇతి। ఆశ్రయణోచితపదేన పూర్వసముచితశబ్దార్థః వివృతః। సౌకర్యకార్యాపాదకత్వాదివ్యాభిప్రాయః అఖిలశబ్దః। వాత్సల్యాదికం జ్ఞానశక్త్యాదికం చ ఆశ్రయణోచితమేవ।

అంఘ్రి ఇత్యనేన పరస్పరాన్వయప్రయుక్తం సౌన్దర్యం నిరపేక్షోపాయత్వం చ వ్యజ్యతే। సమాశ్రయణోన్ముఖస్య శేషత్వరూపస్వరూపోచితత్వాత్ "అంఘ్రి" ఇత్యుక్తిః। యథా స్తనన్ధయస్య మాతుః స్తనే విశేషప్రాప్తిః తథేతి

† మేవేతిభావః, పా.

భావః । "సర్వదా చరణద్వంద్వం" "లోకవిక్రాన్తచరణౌ" "స భ్రాతుశ్చరణౌ" "చరణౌ శరణం యతః" "త్వత్పాదమూలం శరణం ప్రపద్యే" ఇత్యాదికం చ అత్రానుసన్ధేయమ్ ।

హరేః ఇత్యనేన ఉపాయభావసూచ్యతే। హరతీతిహరిః। ఆశ్రితవిరోధినిరసనస్వభావ ఇత్యర్థః ।

ఆశ్రయే ఇత్యనేన కరణత్రయకృతమాశ్రయణమపి వివక్షితమ్ । "బద్ధాఞ్జలిపుటం దీనం యాచన్తం శరణాగతమ్" ఇతి వచనాత్ । ప్రార్థనా చ అత్ర సిద్ధా। "ఆశ్రయే" ఇతి సామాన్యోక్తేః ।

ఇష్టోపాయతయా ఇతి శరణశబ్దార్థః । ఉపాయశబ్దేన "ఉపాయే గృహరక్షిత్రోః" ఇతివచనం స్మారితమ్। ఇష్టస్యోపాయః ఇతివా, ఇష్టశ్చాసౌ ఉపాయ ఇతి వా। ఇష్టస్య అభీష్టస్య ఫలస్య ఇత్యర్థః। "భగవత్ప్రాప్తయే" ఇతి వక్తవ్యే సామాన్యేష్టశబ్దనిర్దేశః పూర్వవాక్యోక్తోపాయస్య సర్వఫలసాధనత్వద్యోతనార్థః । కర్మధారయసమాసే ఉపాయానుష్ఠానదశాయామపి సారస్యం వివక్షితం, గుణవిగ్రహాదివిశిష్టత్వాదుపాయస్య ।

"త్వమేవ సర్వశాస్త్రేషు శరణత్వేన గీయసే ।
ఆత్మాత్మీయం చ యత్కిఞ్చిత్ దుర్భరం దుస్త్యజం మమ॥
తత్సర్వం తవ విన్యస్తం శుభయోః పాదపద్మయోః ।
ఉపేయస్య తవ ప్రాప్త్యై త్వాముపాయతయా వృణే॥
ఉపాయో భవ మే దేవ" ఇత్యాదికమనుసన్ధేయమ్।

శ్రియా చ సహితాయ ఇతి శ్రీమత్పదార్థః । శ్రీశబ్దస్య పూర్వపదార్థస్వరూపం చకారేణ పురుషకారభూతా యా ఏవ శ్రియః ప్రాప్యాన్తర్భావం సముచ్చినోతి। సహితశబ్దేన అస్యాపి భోగ్యతాతిరేకాత్ నిత్యసంశ్లేషః ప్రతిపాద్యతే। "సహితాయ" ఇతి మన్త్రాఽనుగుణ్యేన పదభేదః ।

ఆత్మేశ్వరాయ ఇతి నారాయణశబ్దార్థః।ఆత్మనాం ఈశ్వరః ఆత్మేశ్వరః। అనేన శేషిత్వం వివక్షితమ్। అత్ర వక్తవ్యం 'స్వామిత్వం' ఇత్యత్రోక్తమ్ । ప్రాప్తవిషయకిఞ్చిత్కారః ఏవం స్వదత ఇతి భావః ।

అర్థయే ఇతి చతుర్థ్యర్థః । చతుర్థ్యాః తాదర్థ్యముఖేన ప్రార్థనాపర్యవసానాత్ । అర్థయే ఇతి వర్తమాననిర్దేశేన ప్రార్థ్యకైఙ్కర్యస్య నిత్యప్రార్థ్యత్వం వ్యజ్యతే ।

కర్తుం ఇతి ప్రార్థనాయా ఏవ ఉద్దేశ్యత్వం గమ్యతే ।

దాస్యం ఇతి–దాసస్య కర్మ–కైఙ్కర్యం ఇత్యర్థః ।

అశేషశబ్దేన సర్వవిధకైఙ్కర్యం వివక్షితమ్ ।

అప్రతిహతశబ్దేన దేశకాలాభ్యామప్రతిహతస్వభావః సఙ్కోచాభావ ఇత్యర్థః।

నిత్యం ఇత్యనేన సర్వావస్థోచితత్వమ్ । అత్ర "సర్వేషు దేశకాలేషు" ఇత్యాదిః అనుసన్ధేయః ।

తు శబ్దేన అధికారివైలక్షణ్యముచ్యతే । అహం తు ఇత్యర్థః ।

తమేవ విశేషమాహ నిర్మమః ఇతి। అయం నమశ్శబ్దార్థః। "అహం భోక్తా మమాయం భోగః" ఇత్యహఙ్కారమమకారరహిత ఇత్యర్థః । అనేన ప్రబలతర విరోధి

శబ్దోఽపివ్యాఖ్యాతః । "నిర్మమస్సన్నర్థయే" ఇత్యనేన విరోధి నివృత్త్యనన్తరమేవ కైఙ్కర్యరస్యతాప్రతీతేః భాష్యకారైః నమసోఽస్య ప్రథమమనుసంహితత్వాచ్చ, ఫలప్రార్థనాయాః పూర్వమేవ విరోధినివృత్తిరపేక్షితా ఇతి గమ్యతే । అహమిత్యేకవచనేన అధికారిద్వాల్లభ్యం స్వనిష్ఠా చ ప్రదర్శితా భవతి॥ ౬

పూర్వప్రస్తుతోపాయస్య శరణ్యాభిమతిప్రకాశకం చరమశ్లోకం వ్యాచష్టే । శరణ్యాభిమతత్వం చ స్వయం సర్వపాపవిమోచనోక్త్యా జ్ఞాయతే । చరమోపాయప్రతిపాదకత్వాత్, అస్య చరమశ్లోకస్య ఆచార్యభూతేన భగవతా ఉపదిష్టత్వాత్, తాద్రూప్యేణైవ స్వయమపి శిష్యాన్ ~~ప్రత్యుపదిశతి~~

మూ॥ మత్ప్రాప్త్యర్థతయా మయోక్తమఖిలం సన్త్యాజ్య ధర్మం పునః మామేకం మదవాప్తయే శరణమిత్యార్తోఽవసాయం కురు। త్వామేవం వ్యవసాయయుక్తమఖిల జ్ఞానాదిపూర్ణో హ్యహం మత్ప్రాప్తిప్రతిబన్ధకైర్విరహితం కుర్యాం ~~మా శోకం కృథాః~~ శుచం మా కృథాః॥ ౭

మత్ప్రాప్త్యర్థతయా—మత్ప్రాప్తిః అర్థః ప్రయోజనం యస్య—అసౌ మత్ప్రాప్త్యర్థః, తస్యభావస్తత్తా, తయేత్యర్థః । ధర్మం అయం హి ధర్మశబ్దార్థః యదలౌకికం శ్రేయస్సాధనం। తత్ర శ్రేయోవిశేషసాధనత్వం వివక్షితమ్। స చ భగవత్ప్రాప్తిః। తదుపాయతయేత్యర్థః । అత్ర విహితానామశ్శరణాగతేః ప్రకరణేన భక్త్యఙ్గత్వే ప్రతీతేఽస్య

నన్యసాధ్యాజ్జభగవత్ప్రాప్తిం ప్రతి స్వతన్త్రసాధనత్వాభిప్రాయేణ మత్ప్రాప్త్యర్థతయేత్యుక్తమ్ ।

మయోక్తమ్ । న తు త్వయా విశిష్య పృష్టం । త్వయా తు "యచ్ఛ్రేయస్స్యాన్నిశ్చితం బ్రూహి తన్మే" "శిష్యస్తేఽహం శాధి మాం త్వాం ప్రపన్నమ్" ఇతిసామాన్యేన హి పృష్టమ్ ఇతి భావః ।

యద్వా-మత్ప్రాప్త్యర్థతయా మయోక్తం న తు తేషాం మత్ప్రాప్త్యర్థత్వమస్తి । తథాఽపి తథాఽరోప్య ఏవముక్తమితి భావః । ఉక్తం న తు నిశ్చితమిత్యర్థః। పరీక్షార్థం తవేతి భావః ।

అఖిలం-ఇతి సర్వశబ్దార్థః । సర్వశబ్దో హి త్యాజ్యధర్మాణాం కార్త్స్న్యపరః ।

కేచిదాచార్యాస్తు 'సన్ధ్యాహీనోఽశుచిర్నిత్యం' ఇత్యాది ప్రక్రియయా సర్వకర్మయోగ్యతాపాదకనిత్యకర్మాది పరత్వం సర్వశబ్దస్య వ్యాచక్షతే । ఇదం తు తత్త్వదీపప్రక్రియయా ఉక్తమ్।

"ధర్మాన్" ఇతి బహువచనాన్తస్య ధర్మశబ్దస్య ధర్మం ఇత్యేకవచనాన్తత్వేన వ్యాఖ్యానం మోక్షోపాయత్వవేషేణ ఏకరాశిత్వజ్ఞాపనార్థమ్ । "ఏకో వ్రీహిః" ఇతివత్ । తే చ ధర్మాః-కర్మ, జ్ఞానం, భక్తిశ్చ,అవతారరహస్యజ్ఞానం పురుషోత్తమవిద్యా, దేశవాసో, నామసఙ్కీర్తనం, దీపారోపణం, మాలాకరణం, చ ఇత్యేవమాదికాః। "జన్మ కర్మ చ మే దివ్యం" "యో మామేవమసమ్మూఢః" "దేశోఽయం సర్వకామధుక్" "స్తువన్నామసహస్రేణ" ఇత్యాది

వచనశతం అనుసన్ధేయమ్।

యద్వా ధర్మశబ్దేన నానారూపా భక్తిరేవోచ్యతే। వేదాన్తప్రక్రియయా కర్మాదీనాం సర్వేషామపి తదఙ్గత్వాత్। అత స్తదభిప్రాయః అత్ర ఏకవచనాన్తధర్మశబ్దప్రయోగః। ధర్మశబ్దేనైవ సాఙ్గాయా భక్తేరుక్తత్వాత్, బహువచనేన తదవాన్తరభేదో వివక్షితః ఇతి భావః। అయమపి సర్వశబ్దః సామాన్యవాచీ।

సంత్యజ్య ఇతి పరిత్యజ్యశబ్దార్థః। అత్ర సమిత్యనేన ఉపసర్గార్థో వివక్షితః। సమ్యక్త్యాగో నామ సవాసన త్యాగః। స్వసాధ్యార్థసాధనత్వబుద్ధిత్యాగః। త్యజేత్యస్య పునస్సన్త్యజేత్యుక్తిః విశిష్టవిధిత్వజ్ఞాపనార్థా; అనేన ప్రపదనం ప్రతి ధర్మత్యాగస్య అఙ్గత్వం జ్ఞాపితమ్। దుష్కరత్వ స్వరూపవిరుద్ధత్వాదికం త్యాజ్యత్వే హేతుః «మత్ప్రాప్త్యర్థతయా మయోక్తం” ఇత్యనేన వివక్షితః। ఉత్తరశ్లోకేఽపి వ్యక్తీభవిష్యతి। 'నిత్యనైమిత్తికాదీనామనుష్ఠేయత్వం మధ్యమస్థిత్యవలంబేన' ఇతి తత్త్వదీపే స్పష్టతరముక్తమ్॥ తచ్చ

"క్రియమాణం న కస్మైచిద్యదర్థాయ ప్రకల్పతే।
అక్రియావదనర్థాయ తత్తు కర్మ సమాచరేత్"॥ ఇత్యుక్తార్థానర్థహేతుత్వరహితస్య కర్మణః అనుష్ఠేయత్వమ్। 'అనర్థసాధనం కిఞ్చిత్' ఇత్యాదినా సిద్ధధర్మస్యాపి ధర్మత్వేన త్యాజ్యత్వప్రాప్తౌ తస్యోత్తరత్ర స్వీకార్యత్వాభిధానాత్, త్యాజ్యధర్మవైలక్షణ్యం పునశ్శబ్దేన ద్యోత్యతే।

యద్వా పునశ్శబ్దః త్వర్థః। "శాస్త్రీయాణాం ధర్మాణాం

త్యాజ్యత్వే యథేష్టాచరణమేవ ప్రాప్తం” ఇత్యాశఙ్క్య కర్తవ్యభాగం విశిష్యాహ పునరేవం కర్తవ్యమితి।

మామేకం ఇత్యస్య మామేవైకమిత్యేవ వ్యాఖ్యా। మామిత్యనేన అవతారప్రయుక్తసౌలభ్యాదికం స్వరూపానురూపత్వాదికం *వివక్షితమ్। ఏకశబ్దశ్చ “మామేవ యే ప్రపద్యన్తే” ఇత్యాది ప్రయోగాత్ స్థానప్రమాణన్యాయేన అవధారణార్థ ఇతి భావః। అత్ర అవధారణం “వ్రజ” ఇతి వక్ష్యమాణస్వీకారస్య ఉపాయత్వం నివర్తయతి।

మదవాప్తయే ఇత్యనేన ప్రాప్యానురూపత్వం ఉపాయస్య వ్యజ్యతే।

శరణమితి।ఇతిశబ్దేన మామిత్యుక్తస్య వాత్సల్యాదిగుణవిశిష్టస్య ప్రాప్యత్వాత్ శరణ పదం తస్య ఉపాయత్వం సూచయతీతి వివక్షితమ్।

ఆర్తశబ్దేనఉపాయస్వీకారానుగుణంఆకిఞ్చన్యంవివక్షితమ్।

యద్వా ఉపాయాన్తరాణాం దుష్కరత్వస్వరూపవిరుద్ధత్వాదినా అత్యన్తమవసన్నో భవాన్ ఇతిభావః।

యద్వా ఆర్తాధికారీ సన్నిత్యర్థః। తస్య వైశిష్ట్య ప్రతిపాదనార్థం ఆర్త ఇత్యుక్తమ్।

అవసాయోఽత్ర వ్యవసాయః। అనేన వ్రజేత్యత్ర ప్రకృత్యర్థ ఉక్తః।

కురు ఇత్యనేన ప్రత్యయార్థః।గత్యర్థస్య ధాతోః వాఙ్మనః కాయగతిత్రయవాచిత్వేఽపి ప్రాధాన్యాత్ అవసాయ ఇత్యుక్తమ్।కురు ఇత్యనేన ప్రపదనం విదధాతి। ప్రపదన

* అత్ర చ ఇతి చేత్ సాధు.

విధయశ్చ శాస్త్రేషు బహుశో ద్రష్టవ్యాః । అవసాయశబ్దేన ప్రపదనస్య మహావిశ్వాసపూర్వకత్వనియమ ఉక్తః।

"తస్మాత్త్వముద్ధృత్య సృజ్య చోదనాం ప్రతిచోదనామ్।
ప్రవృత్తిం చ నివృత్తిం చ శ్రోతవ్యం శ్రుతమేవ చ।
మామేకమేవ శరణమాత్మానం సర్వదేహినామ్।
యాహి సర్వాత్మభావేన యాస్యసి హ్యకుతోభయమ్"
ఇత్యాద్యనుసన్ధేయమ్।

ఉపాయాన్తర పరిత్యాగపూర్వక భగవదేకోపాయత్వ వరణం పూర్వార్ధేన విధీయత ఇతి ఏతచ్ఛ్లోకపూర్వార్ధస్య తాత్పర్యమ్।

అథ ఉపాయనిష్పాద్యఫలవిశేషః ఉత్తరార్ధేన ప్రతిపాద్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ-త్వామేవం ఇత్యాది।

త్వా ఇత్యస్య అత్ర త్వాం ఇతి స్పష్టతయా ఉక్తిః. తస్య అర్థః ఏవం వ్యవసాయ యుక్తమితి।

ఏవమితి పూర్వోక్తపరామర్శః। విశిష్టోఽవసాయో వ్యవసాయః । ఇతరోపాయత్యాగపూర్వకం మామేకోపాయత్వేన అధ్యవస్యంతం ఇత్యర్థః।అనేన అనువాదేన అధికారినిష్ఠా ప్రదర్శితా । అహంశబ్దవ్యాఖ్యానే అఖిలజ్ఞానాది పూర్ణ ఇత్యుక్తత్వాత్ తత్ప్రతికోట్య జ్ఞానాశక్త్యాదికం చ త్వా ఇత్యత్ర వివక్షితమ్।

శ్లోకే అహమితి ప్రథమం నిర్దిష్టమ్।అత్ర తు త్వేత్యేతత్ ప్రథమం వ్యాఖ్యాతమ్। అస్యాయమభిప్రాయః। పూర్వవిహితార్థనిష్ఠతాపరం త్వా ఇతి పదం ఇత్యభిప్రాయేణ త్వా శబ్దః ప్రథమం వ్యాఖ్యాతః। శ్లోకే తు 'మాం' శరణం వ్రజేతి

సారథ్యవేషేణ శరణత్వాభిధానాత్ మన్నియామ్యాయం మచ్ఛరణ్యః కథం స్యాదితి అర్జునాతిశఙ్కా నిరాకరణాయ స్వస్య పరత్వం జ్ఞాపయితుం అహమితి ప్రథమం నిర్దేశ ఇతి।

అఖిలజ్ఞానాదిపూర్ణో వ్యూహమితి। అఖిలస్య జ్ఞానం అఖిలజ్ఞానమ్। అధికారిస్వరూపతన్నిష్ఠాతద్విరోధి తత్ఫలవిషయం జ్ఞానమిత్యర్థః। అఖిలం జ్ఞానమిత్యుక్తే జ్ఞానస్య వైవిధ్యం పూర్వోక్తవిషయద్వారకం మన్తవ్యమ్। ఆదిశబ్దేన శక్తిదయాదయ ఉచ్యన్తే। పూర్ణశబ్దేన ప్రాప్తిశ్చద్యోత్యతే. హి శబ్దేన సంప్రతిపత్తిః శ్రుతిప్రసిద్ధిర్వా।

యద్వా-హి ర్హేతౌ। యస్మాత్ అహమేవంభూతః అతో నిర్భరో భవేతిభావః। అహం శబ్దేన ఈశ్వరప్రత్యయగ్రహణాత్ అయమర్థస్సంపన్నః ఇతి అహంశబ్దస్య భావః।

మత్ప్రాప్తిప్రతిబన్ధకైరితి సర్వపాపశబ్దార్థః। ప్రాప్తిప్రతిబన్ధకపదేన పుణ్యస్యాపి భగవత్ప్రాప్తిప్రతిబన్ధకత్వావిశేషాత్ పాపశబ్దేన క్రోడీకార ఇతి వివక్షితమ్। అలౌకికత్వే సతి అనిష్టాసాధారణకారణం హి పాపమ్। ప్రతిబన్ధకైరితి బహువచనేన అవిద్యాకర్మవాసనారుచిప్రకృతిసంబన్ధాః తదవాన్తరభేదాః అజ్ఞానాన్యథాజ్ఞాన విపరీతజ్ఞానరూపాః పూర్వాఘోత్తరాఘారబ్ధరూపాశ్చ అన్యే సర్వే వివక్షితాః।

విరహితం అత్ర విశబ్దేన సర్వశబ్దోక్తసాకల్యం వివక్షితమ్। విశేషేణ రాహిత్యం నామ సామస్త్యేన రహితత్వమ్। రహితశబ్దేన మోక్షశబ్దో వ్యాఖ్యాతః।

కుర్యామ్ ఇతి లృడర్థః। ప్రతిబన్ధకైర్విరహితం కుర్యామితి ణిజర్థః। త ఏవ భవన్తం ముక్త్వా గచ్ఛన్తి న తు త్వ

యా మయా చ యత్నః కర్తవ్య ఇతి భావః । రహితశబ్దేన పూర్వవాసనాప్రత్యభిజ్ఞాపి నాస్తీత్యభిప్రేతమ్ । కుర్యాం ఇత్యనేన ఆశ్రితవిరోధినిరసనం స్వస్యైవభర ఇతివివక్షితమ్। కుర్యామితి సఙ్కల్పనాచినా అనేన మన్నిగ్రహరూపమనిష్టం మత్ప్రసాదే కథం తిష్ఠతీతి వివక్షితమ్।

న శోకం వృథా ఇతి "మా శుచః!" ఇత్యస్యార్థః। శోకనిమిత్తస్య సర్వస్య శోకేన అపోదితత్వాత్ తత్కార్యశోకం మా కృథా ఇత్యుచ్యతే। మా శుచ ఇత్యత్ర మా ఇత్యస్య త్వా ఇతి వదర్థభ్రాన్తిం వారయితుం తత్ స్థానే నఞ్ ప్రయోగః। శుచ ఇత్యత్ర ప్రకృత్యంశః శోకశబ్దేనోక్తః। వృథా ఇత్యనేన ప్రత్యయార్థః। శ్లోకే పాపవిమోచనమాత్రముక్తమ్ । అత్ర తు మత్ప్రాప్తిప్రతిబన్ధకైః ఇత్యుక్తమ్।

అయం భావః।సమస్తహేయవిధ్వంసే సతి స్వరూపానుబన్ధినీ భగవత్ప్రాప్తిః స్వత ఏవావిర్భవతి।

యద్వా - మామేవైష్యసీతి పూర్వశ్లోకోదితఫలానుషఙ్గాత్ విరోధి నివృత్తిప్రాధాన్యోక్తిరితి । అతోవిరోధి నివృత్త్యుక్త్యనన్తరం శోకనివృత్తి స్సఙ్గచ్ఛతే। ఇతరసాధ్యోపాయానాం త్యక్తత్వాత్ ఉపాయదాష్కర్యాదిప్రయుక్తశోకోనాస్తి, సిద్ధోపాయపరిగ్రహాచ్చ ఉపాయత్వబుద్ధిర్నాస్తి, తస్య గుణవత్త్వాత్ నిరపేక్షత్వాచ్చ । ఫలప్రదత్వశక్తిజ్ఞానాత్ ఫలాసిద్ధిశఙ్కా నాస్తి,సర్వపాపవిమోచనోక్త్యా ఫల విలమ్బశఙ్కా నాస్తి, అతశ్శోకో న కర్తవ్య ఇతి శోకనివృత్తే రభిప్రాయః ॥ ౭

నిశ్చిత్యేతి ‘మా శుచ’ ఇతి అప్రసక్తస్య ప్రతిషేధాయోగాత్ శోకప్రసఙ్గం స్వానుసన్ధానేన దర్శయన్ తేన అధికారిస్వరూపం చ విశింషన్ పూర్వశ్లోకానుక్తశ్లోక పదార్థావపి వదన్ అత్ర విహితప్రపదనోపాయస్యావశ్యాపేక్షితం మహావిశ్వాసం చ దర్శయన్ నిరన్తరమేతదర్థానుసన్ధానేనైవ అస్య కాలక్షేపం చ వదన్ “స్థితోఽస్మి గతసందేహః” “నిస్సంశయస్సుఖమాస్వ” ఇత్యాదిప్రక్రియయా నైర్భర్యకాష్ఠాం చ దర్శయన్ శిష్యశిక్షాయై స్వనిష్ఠాం చ దర్శయన్ నిగమయతి।

మూ॥ నిశ్చిత్య త్వదధీనతాం మయి సదా కర్మాద్యుపా
యాన్ హరే కర్తుం త్యక్తుమపి ప్రపత్తుమధికం సీదామి
దుఃఖాకులః। ఏతజ్జ్ఞానముపేయుషో మమ పునస్సర్వాపరాధ
క్షయం కర్తాసీతి దృఢోఽస్మి తేతి చరమం వాక్యం
స్మరన్ సారథేః॥ ౮

తత్ర నిశ్చిత్య త్వదధీనతాం ఇత్యనేన పూర్వప్రస్తుతోఽర్థః శోకనిమిత్తమితి దర్శితమ్। స చ స్వస్య భగవత్పారార్థ్యానుసన్ధానమ్।

తదేవ దర్శయతి త్వదధీనతామితి భగవదధీనత్వం చ సర్వస్య సప్తమే అధ్యాయే “భూమిరాపః” ఇత్యారభ్య “ఇతస్త్వన్యాం ప్రకృతిం విద్ధి మే పరామ్” ఇత్యాదినా విస్తరేణ ఉక్తమ్। ఏవం భూతం పారార్థ్యం స్వస్యాప్యవిశిష్టం ఇత్యభిప్రాయేణ “మయి నిశ్చిత్య” ఇత్యుక్తమ్। త్వదధీనతాం

మయి నిశ్చిత్యే త్యుక్తిః అర్జునస్యాప్యేవమనుసన్ధానం ద్యోతయతి।

* ప్రథమమేవ అత్యన్త పారతన్త్ర్యమభిధాయ పునరత్యన్తస్వాతన్త్ర్యకార్యాన్ కర్మజ్ఞానాదీంశ్చ విదధాతి * స్వరూపాననుగుణానాం దుష్కరాణాం ధర్మాణాం అనుష్ఠానం సర్వథాప్యశక్యం స్వరూపానుగుణ స్సుకరశ్చ ఉపాయః అత్ర న సన్దృశ్యత ఇతి శోక స్సంజాత ఇతిభావః।

నిశ్చిత్యేతి అస్మిన్నర్థే సన్దేహోనాస్తీతి ఉపపన్నార్థే ఆస్తిక్యాతిరేకః ప్రకాశితః।

త్వదధీనతామ్। అచేతనవత్ స్వరూపస్థితి ప్రవృత్త్యాదే స్సర్వస్య త్వదధీనతామ్ "సామాన్యోక్తమప్యర్థం చతురాః స్వార్థమేవ అనుసన్దధతి" ఇతి మయీత్యస్య భావః। స్వస్య కరణకళేబరాదేశ్చ మయీతి గ్రహణమ్

సదా ఇత్యనేన భగవత్పారార్థ్యస్య యావదాత్మ భావిత్వం నిరుపాధికత్వం చ ఉక్తమ్। అన్యథా కాలవిశేషేపి ఉపాయాన్తరానుష్ఠానం శక్యమితిభావః।

కర్మాద్యుపాయాన్ ఇతి। పూర్వశ్లోకే ధర్మమిత్యేకవచనాన్తత్వేన ఉక్తమ్, అత్ర తు బహువచనాన్తత్వేన। పూర్వోక్తేరభిప్రాయస్తు పూర్వమేవోక్తః, అత్ర తు అనేకత్వాత్ అనుష్ఠానమశక్యం ఇతి భావః। ఆదిశబ్దేన జ్ఞానభక్త్యాదికం వివక్షితమ్। కర్మ - నిత్యనైమిత్తికాదిరూపమ్। కర్మాద్యుపాయాన్ ఇతి బహువచనేన సర్వశబ్దబహు

* అత్ర మాతృకాద్వయేఽపి త్రుటిచిహ్నం దృశ్యతే వాక్యశైలీసంపత్తయే క్రమాత్ "యది తదా" ఇతి పదద్వయం అపేక్షితం ఇతి భాతి.

వచనం వ్యాఖ్యాతం । కర్మజ్ఞానాదీనామ్ ప్రత్యేకమజ్గాఙ్గీ భావేనఅభీష్టసాధకత్వం బహువచనేన వివక్షితమ్।

"జ్ఞానభక్త్యన్వితం కర్మ జనకాదిషు దృశ్యతే ।
కర్మభక్త్యన్వితం జ్ఞానం ప్రాయేణ భరతాదిషు ।
కర్మజ్ఞానాన్వితా భక్తిః ప్రహ్లాదప్రముఖాశ్రయా"

ఇత్యుక్తేః ఉపాయశబ్దేన శ్రేయస్సాధనరూపధర్మశబ్దార్థో వివృతః । ఫలసాధనత్వేన త్యాజ్యాః ధర్మజ్ఞానాదయః స్వయంఫలత్వేన ఉపాదేయా ఇత్యుపాయశబ్దస్య భావః।

హా రే విరోధినిరాసకే భవతి స్థితేఽపి మమైవం వ్యాకుల తేతిభావః । హా రే - ఇత్యనేన అహం శబ్దార్థః । హా అంబ ఇతివత్ హా రే ఇత్యుక్తిః । మయి త్వదధీనతా కర్మాద్యుపాయాః ఇతి విప్రతిషిద్ధం ఇదమాపతితమ్ । అస్యాపి నివర్తకో భవానేవ ఇతి భావః॥

యద్వా-మమ వ్యాకులత్వం త్వత్సమక్షమేవేతి స్వాకిఞ్చన్యే సహృదయతా ద్యోతితా ।

శోకప్రకారమాహ-

కర్తుమిత్యాదిః- స్వరూపవిరుద్ధత్వాత్ దుష్కరత్వాత్ దుఃఖబహులత్వాత్ సాపాయఫలత్వాత్ స్వతఃఫలాసాధనత్వాత్ సాపేక్షత్వాత్ విలంబితఫలత్వాత్ చిరసాధ్యత్వాత్ అనేకత్వాచ్చ కర్తుమశక్యమ్ । వర్ణాశ్రమోచితత్వేన అభిమతఫలసాధనత్వేన చ శాస్త్రవిహితత్వాత్ త్వయా ఉపదిష్టత్వాచ్చ ప్రత్యవాయభీత్యా త్యక్తుమశక్యమ్ । కిఞ్చిత్ కర్తుం కిఞ్చిత్ త్యక్తుమపి ఇతి చ అపిశబ్దేన వివక్షితమ్ ।

త్యక్తుమపి ప్రపత్తుం ఇత్యనేన స్వరూపానుగుణత్వ సుక

రత్వసుఖరూపత్వనిరపాయత్వ స్వతస్సాధనత్వ నిరపేక్షత్వా విలమ్బితఫలత్వాయత్నసాధ్యత్వసిద్ధత్వైకత్వాదిభిః శ్శోక నిరాకరణేచ్ఛయా సుకరోపాయేఽభిహితేఽపి తదఙ్గభూతం ధర్మత్యాగం సత్యం కర్తుం,సర్వధర్మత్యాగాఙ్గికాం ప్రపత్తిం అనుష్ఠాతుం,చ మహావిశ్వాసాదిరాహిత్యాత్ అత్యన్తార్త్య భావాచ్చ అశక్తోహమితి స్వస్యైవానుసన్ధానాత్ ఆకిఞ్చన్య కాష్ఠా ప్రదర్శితా। శోకనిరాసకే సుకరోపాయేఽభిహితేఽపి మను మాన్ద్యాత్ శోక ఏవ జాతః ఇతిభావః।

ప్రపత్తుమితి।సీదామి ఇత్యనేన స్వీకారస్యాపి స్వాతన్త్ర్య గర్భత్వాత్ శోకహేతుత్వం సూచితమ్। అనేన ఏకశబ్దార్థో వివృతో భవతి । ప్రపత్తుమిత్యనేన మాం శరణం వ్రజేతి ప్రపత్తిః విహితేతి గమ్యతే । కర్మాద్యుపాయాః ఇత్యనేన ప్రపత్తుమిత్యనేన చ కర్మజ్ఞానభక్తీనాం ఉపాయత్వం ప్రపదనస్య చతుర్థోపాయత్వం చ వ్యజ్యతే।

"ఉపాయాస్తే త్రయః పూర్వే కథితాశ్చావధారితాః ।
వ్యాచక్ష్వాంబ చతుర్థం తముపాయం పరమంబుజే†"
ఇత్యుక్తేః ।

అధికం సీదామి। ఉపాయాన్తరదౌష్కర్యాదినా అవసాదః, మహావిశ్వాసాదిరాహిత్యేన సుకరోపాయేఽపి అనధికారాత్ అధికావసాద ఇతి ద్రష్టవ్యమ్ । సీదామీతి వర్తమాననిర్దేశేన మా శుచ ఇత్యుక్తేఽపి శోకానువృత్తిర్ద్యోత్యతే।అనేన అధికారమాన్ద్యమార్తిక్యాతిరేకశ్చ వ్యజ్యతే।

"పర్యాం న శోకం వృథాః" "అధికం సీదామి"

† అంబికే. పా.

శబ్దేన పాపానాం భగవన్నిగ్రహరూపత్వముక్తం 'కుర్యాం'
ఇతి సఙ్కల్పోక్త్యా ప్రతిబన్ధకస్య భగవన్నిగ్రహరూప
త్వమభిప్రేతం ఇత్యుక్తం । తదత్ర స్పష్టమిత్యుక్తం ।
'యత్త్వత్ప్రియం తదిహ పుణ్యమపుణ్యమన్యత్' ఇత్యభి
యుక్తోక్తేః। సర్వశబ్దేన, అవిద్యాకర్మవాసనాదికం, అహఙ్కా
రమమకారాదికం, పూర్వాఘోత్తరాఘసమారబ్ధాదికం
తృణచ్ఛేదకణ్డూయనాదివదబుద్ధిపూర్వమనువృత్తం, లోకా
పవాదభీత్యాదినా బుద్ధిపూర్వకృతం, చ యద్విరోధిజాతం,త
త్సర్వం వివక్షితం । క్షయశబ్దేన సవాసననివృత్తిరుచ్యతే।
సర్వశబ్దేన 'సర్వే పాప్మానోఽతో నివర్తన్తే' ఇతి శ్రుతిః స్మారి
తా । క్షయశబ్దేన 'క్షీయన్తే చాస్య కర్మాణి' ఇతి శ్రుతిః।

కర్తాసి ఇతి లుట్। కరిష్యసీత్యర్థః। ప్రతిజ్ఞానముపేయుష
స్సర్వాపరాధక్షయం కర్తాసీత్యాశ్చర్యోక్తిః । 'క్షామ్య
స్యహో త్వదభిసన్ధివిరామమాత్రాత్' ఇతి హ్యుక్తం ।

యద్వా-అపరాధక్షయం కర్తా క్షయస్య కర్తా। ఇత్యర్థః।
అసీత్యనేన తస్యైవ ఉపాయత్వమనుసన్ధత్తే।

యద్వా ఇదానీమప్యపరాధం నిరాకరోషీత్యర్థః।
లుడన్తత్వమేవ స్వరసం।

దృఢోఽస్మీతిమహావిశ్వాసప్రదర్శనం 'రక్షిష్యతీతి విశ్వాసః'
ఇతిహ్యుక్తం।'సీదామి' 'దృఢోఽస్మి' ఇత్యాభ్యాం స్వావలో
కనేన సాదో భగవద్గుణావలోకనేన దార్ఢ్యం చ అధికారి
ణో యావజ్జీవమనువర్తనీయమితి। ద్యోత్యతే । పునరిత్య

† అనువర్తనీయా ఇతి కోశద్వయేఽపి దృశ్యతే.

నుషఙ్గేణ స్థూణానిఖనన్యాయేన దార్ఢ్యముక్తం భవతి। అస్మీతి వర్తమాననిర్దేశేన అధ్యవసాయస్య చాఞ్చల్యాభావః।

అత్ర కో హేతురిత్యత్రాహ-

తే తు చరమం వాక్యం స్మరన్ ఇతి

చరమం వాక్యం చరమశ్లోకరూపం వాక్యమిత్యర్థః।

స్మరన్ అనుసన్దధానః ఇత్యర్థః। పూర్వశ్లోకేన అనుభవః అనేన తు స్మరణం ఇత్యపి స్మరన్నిత్యనేన దర్శితం। స్మరన్నితి వర్తమాననిర్దేశేన తదర్థానుసన్ధానేనైవ కాలక్షేపః కర్తవ్య ఇతి వివక్షితం।

అథవా శ్లోకస్య వాక్యత్రయాత్మకత్వాత్ చరమం వాక్యం 'మాశుచః' ఇతి వాక్యమిత్యర్థః।

సారథేః ఇత్యనేన మామిత్యస్యార్థః। అనేన వాత్సల్యాదిక ముచ్యతే। తే ఇతి మానస సాన్నిధ్యాభిప్రాయేణ వా శ్రీరఙ్గనాథాభిప్రాయేణ వా సంబుద్ధిః। దృఢోఽస్మీతి స్వనిష్ఠాప్రదర్శనేన ప్రబన్ధశ్చ నిగమితః।

వాధూలశేషవంశేన్దు వరదానన్తసూరిణోః।
కిఙ్కరో వ్యాక్రియావ్యాజాదష్టశ్లోకీమబుద్ధ్యత॥

ఐయ్యన్ తిరువడిగళే శరణమ్.